

DOCUMENTA HISTORICA 61.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

Edvard Beneš:
AZ OSZTRÁK PROBLÉMA
ÉS A CSEH KÉRDÉS

Az Ausztriában élő szláv nemzetek politikai harcáról szóló tanulmány

Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta:

GULYÁS LÁSZLÓ

Fordította:

HALMOS TAMÁS

*JATE*press
Szeged 2003

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A tilisít béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utánnymás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények. [Szántó Richárd] (*elfogyott*)
7. Az 1939–40-es finn-szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német-orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtszág. A szovjet-észti szerződés megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlik Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összecsomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozata a magyar háborút illetően. [Wölflinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauzski István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utánnymás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurter dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnymása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül). [Bolega Erika]

DOCUMENTA HISTORICA 61.
A SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

Edvard Beneš:
AZ OSZTRÁK PROBLÉMA
ÉS A CSEH KÉRDÉS

Az Ausztriában élő szláv nemzetek politikai harcáról szóló tanulmány

Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta:

GULYÁS LÁSZLÓ

Fordította:

HALMOS TAMÁS

JATEPress
Szeged 2003

A fordított szöveg forrása:

Edvard Beneš: Le problème autrichien et la question tchèque.
Etude sur luttes politiques des nationalités slaves en Autriche.
V. Giard & E. Brieré Libraires-Editeurs Paris 1908.

Sorozatszerkesztők:

MARKÓ CSABA, PÁNDI LAJOS

© SZTE BTK Történész Diákkör, 2003

© Gulyás László, Halmos Tamás, 2003

HU-ISSN 1216-0954

Néhány megjegyzés E. Beneš első világháború előtti politikai pályájáról

Edvard Beneš 1884. május 28-án született egy kozlanyi kisparaszti család tizenegyedik gyermekeként. Általános iskoláit Kozlanyban végezte, majd tanító bátyjának – Vaclav Beneš – köszönhetően Prágában járt középiskolába. Középiskolai évei alatt szenvedélyes labdarúgó, tagja lett a Slávia futballklubnak. Másodikos gimnazista, amikor a Slavia–Union Zizkov mérkőzésen a lábát törte és elájult. Ahogy magához tért – mint életrajzírói¹ beszélik – első kérdése ez volt: „Győztünk?”

Az érettségi követően 1904-ben beiratkozott a Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karára – középiskolai tanári diplomát akart szerezni –, ahol filozófiai, romanisztikai és germanisztikai előadásokat hallgatott. A második szemeszter elvégzése után úgy döntött, tanulmányait Párizsban, a Sorbonne Egyetemen folytatja. Erről egyik visszaemlékezésében így vall: „Azzal a szándékkal mentem külföldre, hogy a filológiának szentelem magam és ebben a szakban egyetemi tanárságra készülök”.²

---

¹Benešről magyar nyelven eddig három életrajz jelent meg, ezek az alábbiak: Borsody István: Edvard Beneš. Budapest é.n. (valójában 1943-ban jelent meg G.L.) Adám Magda: Edvard Beneš. Arcképek kettős tükörben. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997. Josef Hanzal: Arcképek kettős tükörben. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997. A külföldi nyelven megjelent Beneš életrajzok nagy része csonka – mivel még életében jelentek meg –, másrészt pozitív irányban erőteljesen elfogult Benešsel szemben, ilyenek: Pierre Crabites: Beneš. New York, 1936., Loius Eisemann: Un Grand Européen: Edvard Beneš. Paris, 1934., Compton Mackenzie: Dr Beneš. London, 1946., Jan Opocensky ed.: Edvard Beneš: Essays and reflections Presented on the occasion of his sixtieth birthday. London, 1945. A második világháború utáni feldolgozások Beneš életének egy-egy szeletét vizsgálták, ilyenek: P.S. Wandycz: Foreign policy of Edvard Beneš 1918–1938. Id. mű History of the Czechoslovak Republic 1918–1948. Ed. Viktor S. Mamatey and Radomir Luza. Princeton University Press. 1973., E. Táborisky: President Edvard Beneš between East and West. Hoover Institution Press. 1981. A 90-es években három Beneš életrajz született meg cseh nyelven: A. Klimek: Zrození státníka. Praha 1992., F. Peroutka: Byl Edvard Beneš vinen (?). Praha 1993., Josef Hanzal: Edvard Beneš Praha 1994. Ez utóbbi jelent meg magyar nyelven 1997-ben a Nap Kiadónál.

² Beneš: A nemzetek forradalma I–III. Bratislava, 1936. I. kötet 11. old. Eugen Prager Könyvkiadó. (A továbbiakban Beneš I.)

1905 őszén Franciaországba utazott. Hanzal szerint a Sorbonne-on filozófiát és szociológiát, a társadalomtudományi főiskolán pedig politikai tudományokat hallgatott.³

1906-ban néhány hónapot Londonban töltött, majd egy évet Berlinben, 1907-ben már újra Franciaországban van, Dijonban jogot hallgatott. Emlékirataiban önmagát szorgalmas diákként ábrázolja, és így ír: „Tizenhat, tizennyolc órát dolgoztam naponta, szinte faltam, amihez csak hozzájutottam, hogy minél gyorsabban földolgozhassam a korszerű áramlatokat, egyszersmind elég általános műveltségre is szert tegyek és megvessem szakszerű filozófiai tanulmányaimhoz a szükséges alapot”.⁴

Ezzel szemben Ádám Magda azt állítja, hogy Beneš nem folytatott szociológiai tanulmányokat, sőt egyetemi tanulmányait kifejezetten elhanyagolta, viszont arról gondoskodott, hogy Prágába visszatérve elismertesse a soha és sehol nem abszolvált Franciaországbeli szemesztereit.⁵ Közel száz évvel Beneš Franciaországbeli diákoskodása után már nem lehet igazságot tenni a Hanzal–Ádám vitában, valószínűleg sohasem fogjuk megtudni, hogy pontosan mikor mit tanult és miből vizsgázott Beneš.

Egy azonban biztos – és emiatt inkább Ádám Magda álláspontjának elfogadására hajlunk – ideje java részét a megélhetéséhez szükséges pénzkeresetre fordította, cikkeket küldött haza – ezek a Rovnost-ba és a Právo lidu-ban jelennek meg –, illetve különféle francia újságokba is írt cikkeket a Monarchia és a csehek problémáiról. Emellett belekóstolt a politikai életbe is. Az 1905-ös orosz forradalom emigránsaival rendszeresen találkozgatott, amelyről így vall: „1906-ban és 1907-ben e forradalmárok társaságában jártam, tagja voltam egyesületeiknek, látogattam népegyetemüket, rendszeresen érintkeztem a forradalmár diákokkal, professzorokkal és újságírókkal. Szorgalmasan kezdtem tanulmányozni Oroszországot, az orosz klasszikus és forradalmi irodalmat.”⁶ Emellett francia baloldallal (szocialisták, szindikalisták) is kapcsolatot alakított ki.

1907-ben a dijoni egyetemre ment jogot tanulni – és ebben valamennyi életrajzírója egyetért –, ahol egy évvel később jogi doktorátust szerzett, de ezzel a doktori címmel kapcsolatban is lehetnek fenntartásaink. Ádám Magda mutat rá arra, hogy a dijoni egyetemen a külföldi hallgatók tanulmányok nél-

---

³ Josef Hanzal: Edvard Beneš. Arcképek kettős tükörben. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997. 18. old.

⁴ Beneš I. első kötet 20. old.

⁵ Ádám Magda: Edvard Beneš. Arcképek kettős tükörben. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997. 92. old. (A továbbiakban Ádám)

⁶ Beneš I. első kötet 20. old.

kül, színvonalas munka megvédéséért doktori címet kaphattak. Témánk szempontjából ez azonban mellékes körülmény, sokkal fontosabb maga a disszertáció tartalma. Beneš a „*Le probleme autrichien et la question tchéque*” (azaz „*Az osztrák probléma és a cseh kérdés*”) című disszertációjában az Osztrák–Magyar Monarchia föderalizálásának kérdésével foglalkozott. 1908-ban egy párizsi könyvkiadó könyvformátumban kiadta a disszertációt. Jelen fordítás ezen kiadás alapján készült.

Disszertációjában Beneš történelmi és gazdasági érvekre hivatkozva megengedhetetlennek tartja a Monarchia egységének megbontását. Azaz ekkor még teljes mértékben lojális a Monarchiához, a Palacky-féle ausztrósláv irányzat talaján áll. Beneš külön kitért a cseh–morva területi egység problémájára (ez az indokolta, hogy a három cseh korona tartomány lakosságának csupán 62%-a volt cseh, és emellett 35%-nyi német, és 2%-nyi lengyel polgára is volt). Bírálta azokat, akik a németek akaratának figyelmen kívül hagyásával szeretnék felújítani a történelmi cseh államot. Kifejtette, hogy a lakosság egyharmadának – azaz a németek –, akaratára ellenére nem lehet államot alapítani. Hangsúlyozta, hogy a csehek és németek egymás mellett élését a történelmi tartományokban csak decentralizációval és autonómiával lehet megoldani, azaz a történelmi cseh állam határai között a németeknek autonómiát akart adni.

Borsody István Beneš életrajzában felhívja a figyelmet arra, hogy az 1930-as években – tehát majdnem 30 évvel később – a szudétanémetek „kiásták” Beneš e feledésbe merült könyvét és „igen kellemetlen passzusokat kezdtek el citálni belőle”, és a könyvben kifejtett álláspontra hivatkozva követelték autonómiát a csehszlovák államtól.⁷ A veszedelmet, melyet fiatal kutató könyve jelentett az államelnök Benešre, úgy kezelte, hogy állítólag egész Európában összevászárította az összes fellelhető példányt.⁸ Megállapíthatjuk, hogy Beneš disszertációja teljes mértékben a Palacky-féle föderalizációs vonulatba illeszkedik, gyakorlatilag a cseh politikai pártok döntő többsége által támogatott cseh államjogi program melletti kiállás. Disszertációjának megvédése után Beneš visszatért Prágába,⁹ ahol jogi tanulmányait nem ismerték el, jogi doktorátusát nem nosztrifikálták, ráadásul nem tette le a középiskolai álláshoz szükséges vizsgáit, így csak egy ún. kereskedelmi akadémián dolgozhatott – francia nyelvet és gazdaságtant tanított – kisegítő tanárként. 1910-ben – tehát 26 éves korában – megnősült, feleségül vette Hana Vickovát (akivel

---

⁷ Borsody István: Edvard Beneš. Budapest é.n. 37. old.

⁸ U.o.

⁹ Életének 1908 és 1914 közötti szakaszáról lásd Hanzal 19–21. old., Ádám 93–94. old.

korábban Párizsban ismerkedett meg). Tudományos karrierjét jelentős mértékben előrelendítette, hogy 1911-ben a bécsi kultuszminisztériumtól egy éves ösztöndíjat kapott, ezzel Franciaországba és Angliába utazhatott.

Visszatérése után, már a tudományos fokozat megszerzésére is kísérletet tehetett, 1912-ben szociológiából habilitált a Károly Egyetemen. Habilitációs dolgozatának címe a „Pártosság” volt. Dolgozatában a pártoknak a modern társadalomban való tevékenységével és működésével foglalkozott. A sikeres habilitáció után ugyanezen az egyetem filológiai karán magándocensi kinevezést kapott.

A világháború kitörése előtti években a Náse doba-ban a Ceska mysi-ben és a Ceska revue-ben számos tanulmányt publikált, ezekben időszerű társadalmi, szociális és nemzetiségi kérdéseket boncolgatott. Jól megírt, jól dokumentált s jól megszerkesztett tanulmányok voltak ezek, kevés eredeti gondolattal.¹⁰ Hanzal szerint összefoglaló igényű, világosan megfogalmazott következtetések főleg a „Nemzetiségi kérdés”, illetve „A szociáldemokrácia Angliában” című írásaiban olvashatók.¹¹ Emellett belekóstolt a csehországi politikai életbe is, mivel ekkor szociáldemokratának vallotta magát a Právó Lidu (Jogot a Népnek) című szociáldemokrata újságban is publikált kisebb politikai cikkeket és arról álmodozott, hogy a lap főszerkesztője lesz. Közben megismerkedett T. G. Masaryk eszmerendszerével, és fokozatosan annak hatása alá került – bár személyes kontaktus nem alakult ki köztük –, és ennek következtében fokozatosan eltávolodott a szociáldemokrata eszmerendszertől. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Beneš 1914 előtti pályafutásában komoly politikai karrierre mutató jegyet nem találunk. Beneš 1914 előtt egy inkább egy alig ismert fiatal tudós, mint komoly politikus. A világháború kitörésekor harminc éves, egy tipikus értelmiségi karriert láthatunk kibontakozni, egyetemi tanulmányok otthon és külföldön, ösztöndíjak, küzdelem a tudományos fokozat megszerzéséért, kisebb-nagyobb tanulmányok, és némi politikai érdeklődés. Tehát Beneš egy teljesen szokványos átlagos értelmiségi életét éli, minden nap Prága egyik külső negyedében, szépen berendezett polgári lakásában tér haza szerető feleségéhez. Az első világháború kitörése azonban alapvetően megváltoztatja eddigi békés életét, a tudósnak készülő fiatalemberből összeesküvő, emigráns, majd a csehszlovák állam egyik alapítója lesz.

---

¹⁰ Ádám 94. old.

¹¹ Hanzal id. mű 20. old.

A szerkesztők technikai megjegyzései

Edvard Beneš könyvformában megjelent disszertációja 308 oldal terjedelmű, mely nyolc fejezetre tagolódik. Anyagi forrásaink nem tették lehetővé teljes terjedelmű kiadást, ezért alábbi megoldást választottuk:

- Teljes terjedelemben közöljük a könyv előszavát, melynek Beneš a „Bevezetés” címet adta.
- Az I–VI. fejezeteknél közöljük a fejezetek címét és alatta a Beneš által készített eredeti tartalomjegyzékét, majd egy tartalmi összefoglalót adunk közre.

Ezeknél a fejezeteknél az eredeti szöveg és az általunk készített tartalmi összefoglaló elkülönítése céljából az eredeti fejezetcímet mindig vastag betűvel, illetve a fejezet eredeti tartalomjegyzékét mindig normál betűvel adjuk meg, majd dőlt betűvel ismertetjük a fejezet általunk készített tartalmi összefoglalóját.

- A VII. és VIII. fejezetet – véleményünk szerint ez a két fejezet a disszertáció legfontosabb része – szó szerinti fordítását közöljük, azaz e két fejezetnél teljes egészében az eredeti Beneš szöveget közöljük.
- A jobb visszakereshetőség érdekében minden fejezetnél és alfejezetnél megadjuk az eredeti oldalszámozást is.
- A szöveget a jobb érthetőség érdekében lábjegyzetekkel láttuk el. Ezekben a lábjegyzetekben megadjuk a szövegben említett személyek fontosabb életrajzi paramétereit, illetve az említett események dátumait. Továbbá minden esetben felhívjuk az olvasó figyelmét Beneš véletlen hibáira és néhány csúsztatására is.

BEVEZETÉS¹

Az osztrák probléma egyike a legnehezebbeknek, melyek a modern politikai küzdelmek terén helyezkednek el. Ez a tanulmány nem vállalkozhat egy teljes körű vizsgálatra, mivel a vizsgált anyag több kötetet tenne ki, csupán arra törekedtem, hogy a lényegét és a jellegzetes vonásokat feltárjam. Mindezelőtt kihagytam mindazt, ami Magyarországra vonatkozik; csak azt a magyar vonatkoztatású kérdést ismertettem, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük az Ausztriában² lévő általános helyzetet, és ami közvetlen kapcsolatban van a cseh és osztrák kérdéssel.

Végeredményben az osztrák–magyar kiegyezés megkötése óta,³ az osztrák és csehországi közvélemény úgy tekint Magyarországra, mint egy többé-kevésbé külföldi államra és az Ausztrián belül dúló jelenlegi küzdelmekben Magyarország befolyása nem túl nagy. Ezen kívül, Magyarország mindig is különleges helyzetben volt, és az osztrák küzdelmek nagymértékben tőle függetlenül mentek végbe. Csak az 1848–1867-es időszak alatti magyar, osztrák és cseh kérdések kapcsolódtak szorosan egymáshoz, illetve, a három országban ezek megoldására irányuló kísérletek voltak közösek.

Ha kihagyjuk a magyar kérdést, az osztrák probléma úgy tűnhet számunkra, mint nemzetiügyi konfliktus. Azonban itt még nem foglalkoztam sem a lengyelek és a galíciai rutének közti küzdelmekkel, sem a Monarchia déli részén élő olaszokéval. Éppúgy csak általánosságban beszélek a délszlávokról. Megelégszem azzal, hogy megvizsgálom a cseh kérdést, illetve a csehek küzdelmeit a németek és a dinasztia ellen. Végeredményben a cseh kérdés az osztrák probléma csomópontja, és megoldása szükségszerűen magával vonja az Ausztriában lévő összes nemzetiügyi küzdelem megoldását is. A csehek és németek közti küzdelmek egy fél évszázad óta megbénítanak minden politikai fejlődést Ausztriában és közvetlen következményük, hogy ott a parlamenti kormányzás nem tudott komolyan megszilárdulni. Ebből egy egész sor végzetes következmény született, akár az egész államra, akár a két harcban álló nemzetségre nézve. Mára a helyzet mindenki számára elviselhetetlenné vált. Komoly kísérleteket kell tennünk, akár elméleti, akár gyakorlati szinten, hogy végezzünk ezzel az örökös kérdéssel.

---

¹ A „Bevezetés” az 1–5. oldalig tart.

² Beneš Ausztria alatt az Osztrák–Magyar Monarchia „Lajtántúli” területeit, azaz az ún. Osztrák Császárságot érti.

³ Beneš itt az 1867-es osztrák–magyar kiegyezésre gondol.

Anélkül, hogy mélységében elemeztem volna a részleteket, általános vonásaiban igyekeztem bemutatni a cseh nép politikai fejlődését, az eszmény és az igazság felé irányuló harcait. Igyekeztem meghatározni mi a Habsburg dinasztia felelőssége az osztrák nép szenvedélyes harcaiban. Végeredményben, a dinasztia központosító erőfeszítései az osztrák kérdés valódi lényege. Az osztrák nemzeti harcok legnagyobb része az udvar centralizmusa ellen irányult. A szláv nemzeteknél, a más nemzetek elleni harc szinte teljesen egybeolvad a centralizáció elleni küzdelmekkel.

Végül megpróbáltam bemutatni milyen logikus utat követ ma az osztrák állam, hogy eljusson a probléma megoldásáig. Ez a történelmi előzmények maradványából következik, és mindaz, ami jelenleg készül, már rég megvalósulhatott volna, ha a régi Ausztria minden hatalma össze nem fogott volna egoizmusában, minden modern szellemiség ellen.

Ma úgy tűnik, hogy az osztrák probléma a megoldásához közeledik. Azonban, ez nem megy egyik napról a másikra, de minden osztrák nemzet több-kevesebb határozottsággal kinyilvánította, hogy belefáradtak ezekbe a harcokba, melyek csupán fájdalmat okoznak mindenkinek.

Az 1906-ban engedélyezett általános szavazás biztos sokban hozzájárul a probléma végső megoldásához. Csakugyan, hatása már az 1907-es, májusi választásokon érződött. Az általános szavazás az első lépést jelentette Ausztria demokratizálásához, és az osztrák kérdést csupán a teljes demokrácia útján lehet megoldani. Az abszolutizmussal és a centralizmussal az osztrák probléma ugyanolyan kibogozhatatlanná vált, mint napjainkban, amelyet e két rosszal szemben csak egyetlen lehetséges orvossággal, a demokratizálással és a decentralizálással lehet megoldani.

Az általános szavazás bevezetése jó jel a jövő számára, Ausztria fejlődésének egy új szakaszába lépett. A dolgoknak ezt az új állását egy tény jellemzi: a politikai helyzet sokkal szabályosabbá vált, a nemzeti küzdelmeket részben felváltották a gazdasági küzdelmek. Kétségtelen, hogy soha nem fognak eltűnni teljesen, de legalább elvesztették elsődleges szerepüket, és nem kötik le többé Ausztriában az egész közösségi életet.

I. fejezet⁴

Ausztria, Csehország és az abszolutizmus, illetve a központosítás kezdetei

Az első Habsburg műve

Az uralkodók és a monarchia három részének kapcsolata – természetes tendenciák az egység felé – nehézségek Magyarországon – a központosítás első csírái; a kül-, pénz-, és hadügyek – az ügyintézés első közös szervei – az új központosító törekvések: a trónöröklés, a törvényhozó és az adminisztratív ügyek – Csehország feudális alkotmánya

I. Ferdinánd uralkodása – Csehország hanyatlása az államok uralma alatt – lázadásuk – a győzelem kiaknázása – a trónöröklés, a törvényhozás és az adminisztráció következményei – a városok meggyengítése – a fehérhegyi vereség előkészületei

Az osztrák monarchia három része teljesen különálló volt, csupán az uralkodó személye kötötte össze őket. Az örökös tartományokban a Habsburgoknak abszolút hatalmuk volt; itt a kormányzati funkciók kizárólagosan az uralkodóházhoz tartoztak. Magyarországnak egészen más a helyzete, mivel törvényes királyának be kell tartania az országgyűlés által hozott törvényeket. Csehországban, az uralkodó hatalmát az 1500-ban Jagelló Ulászló⁵ által szentesített jogok korlátozták. Az uralkodó az örökös tartományokhoz hasonló szintre akarta lesüllyeszteni az utóbbi két országrészt, de ez ellenállásba és nehézségekbe ütközött.

A XVI-XVII. században a török berendezkedése Magyarországon veszélyeztette Bécs érdekeit. Az erdélyi fejedelmek pedig kiszolgálták a szultánt. Bécs csupán a XVIII. században kezdhette meg egyesítési törekvéseit, de ez nem ment könnyen a magyarok ellenállása miatt. Csehországban nem volt a magyarokéhoz hasonló ellenállás. A Habsburgok csupán a pénz-, a kül- és hadügyeket tudták egyesíteni. 1527-ben, I. Ferdinánd⁶ megalapította a Titkos Tanácsot. Tagjai az uralkodó személyes tanácsadói közül kerültek ki. Feladata nem volt konkrétan meghatározva. A másik nagyon fontos szerv az Államtanács volt, mely a pénzügyekkel foglalkozott. Az összes pénzügyi szerv ez alá

---

⁴ Az I. fejezet 6.-ik oldaltól a 24-ik oldalig tart.

⁵ Jagelló Ulászló, 1490-től 1516-ig Csehország és Magyarország királya.

⁶ I. Habsburg Ferdinánd, V. Károly öccse, 1526 és 1556 között Csehország és Magyarország királya, 1556-tól 1564-ig német-római császár.

volt rendelve. Szintén fontos volt a Haditanács, melynek feladata a török elleni védelem és a katonaság fegyverrel való ellátása volt. 1848-ban hadügyminisztériummá alakult át.

A Habsburgok nem elégedtek meg ennyivel, szélesebb jogokat akartak maguknak. A XVII. századra kiszélesítették az abszolutizmust a törvényhozás, az adminisztráció és a trónöröklés kérdésében. Csehország esetében a trónörökléssel kapcsolatban könnyű dolguk volt. I. Ferdinánd a cseh királyi család örökösének kiáltotta ki a Habsburg családot, de a cseh államnak el kellett fogadnia az új uralkodót. Az 1627-es alkotmány után ez is eltűnt. Legvégül a Pragmatica Sanctio egyesítette Csehország, Ausztria és Magyarország trónutódlását.

A törvényhozás és az adminisztráció egységesítése már nem volt ilyen egyszerű. Ehhez meg kell értenünk Csehország feudális összetételét: a három kiváltságos osztály hozzájárulása kellett az uralkodó megválasztásához, akit bizonyos ügyekben korlátoztak, míg másokban korlátlan hatalmat kapott. Az uralkodó a törvényhozásban nagyon szűk jogokkal rendelkezett és csak a rendekkel együtt gyakorolhatta a hatalmat. A király volt a végrehajtó hatalom feje, de a miniszterek, akikkel végrehajtatta az ország törvényeit, az országgyűlésnek voltak felelősek. Az igazságszolgáltatás is két részre oszlott: királyi és országos bíróságokra. A királyiak voltak a legfontosabbak. A királynak a külföldi hadjáratokhoz az országgyűlés beleegyezését kellett kérnie. A helyi ügyintézés önálló volt, még nem létezett a királyi bürokrácia. Az ügyeket az országgyűlésnek felelős megbízottak végezték.

A Habsburgok megsegítették a katolikus egyházat a reformációval szemben, és ezzel értékes támaszt szereztek maguknak. 1526-ban a cseh protestánsok nyíltan fellázadtak a Habsburgok ellen. A nemesség magához ragadta a hatalmat, de csak a saját érdekeit tartotta szem előtt. I. Ferdinánd kezdte el kiépíteni az igazi királyi hatalmat. A királyi hivatalokat és az adminisztrációt Bécsbe helyezte. A protestáns tartományok nem akarták elfogadni a katolikus vallást, de lázadásukat keményen leverték. Ferdinánd megerősítette hatalmát és biztosította családjának örökösödési jogát Szent Vencel országára. Ehhez Ulászló és Miksa⁷ korábbi megegyezése⁸ szolgáltatott alapot. A cseh rendek

---

⁷ I. Habsburg Miksa, 1493 és 1519 között német-római császár.

⁸ I. Miksa és Jagelló Ulászló 1515-ben egyezményt kötöttek, melyben a Jagellók és a Habsburgok kölcsönösen biztosították egymást a trónutódlást a másik dinasztia kihalása esetén. A megállapodást szentesítendő Miksa fiúnokája, Ferdinánd (a későbbi I. Ferdinánd) feleségül vette Jagelló Ulászló lányát Annát, míg Ulászló fia Lajos (a későbbi II. Lajos) Miksa lányunkáját, Máriát vette feleségül. Az egyezmény 11 évvel később valósult meg, 1526-ban – II. Lajos halála után – a cseh- és a magyar korona Ferdinánd fejére került.

azonban ezeket az érveket elutasították. 1545-ben, Ferdinánd kihirdette, hogy a cseh korona feleségére, Annára szállt és így ő lett a törvényes örököse a régi királynak. Ennek elismerését kikényszerítette a rendektől is. Ferdinánd megnyirbálta az autonóm városok jogait is, és ezzel megtette az első lépést az abszolutizmus felé. A cseh nemesség erejét azonban nem sikerült teljesen megtörnie. Sőt, újabb kiváltságokat adott nekik. A városok erejének szétverésével azonban óriási előnyhöz jutott, mivel az itt található hivatalnokokat felhasználhatta a nemesség ellen. Tehát a fehérhegyi csata előtt a királyi abszolutizmus és a nemesi oligarchia küzdött egymással. Ehhez járult hozzá még a vallási megosztottság.

II. fejezet⁹

Az abszolutizmus győzelme és a centralizmus kiépítése

I. Harcok a rendek és a királyság ellen¹⁰

Ausztria történelmének három periódusa – I. Ferdinánd művének kiszélesítése – a rendek és a királyság közti küzdelem jelzi ezt az időszakot – a fehérhegyi küzdelem és jogi következményei – az egyház és a vallás szerepe a rendek és a királyság küzdelmeiben

Az új alkotmány államcsínye – az alkotmányreform lehetősége és az államcsíny okai – Csehország nem veszítette el állami önállóságát – elvesztett jogok elmélete

Ausztria történelmét három nagy periódusra lehet osztani: az első a Habsburgok 1526-os trónra lépésével kezdődik Csehországban és Magyarországon, és egészen 1640-ig VI. Károly,¹¹ az utolsó Habsburg haláláig tart. Ekkor Ausztria feudális és független államok konföderációja. A második periódus az abszolutisztikus centralizmus kora, amelyben kialakul a modern, bürokratikus állam. Ekkor a Habsburgok nyílt, egységesítő politikát folytatnak. A harmadik periódus az 1848-as forradalommal veszi kezdetét és az alkotmányos centralizmuson keresztül egészen a dualizmus kialakulásáig tart.

Az első periódusban mindent megtesznek a birodalom egységesítéséért. Az első lépések a Titkos Tanács és a Katonai Tanács megalapítása voltak. A rendek és a királyság közti küzdelemnek leginkább a nemesség élvezte az előnyeit, de a nemesség nem vállalt közösséget a néppel, sőt 1547-ben hagyta a városok erejének szétverését. A nép erős ellenállást tanúsított a katolikus Habsburgokkal szemben, ezt mutatja, a huszita mozgalom ismételt megjelenése. A fehérhegyi csata¹² után a Habsburgok végleg megtörték a rendek el-

---

⁹ A II. fejezet a 25.-ik oldaltól a 43.-ik oldalig tart.

¹⁰ Beneš a II. fejezet kettő alfejezetre osztotta, az I.-sel jelölt alfejezet a 25.-ik oldaltól a 34.-ik oldalig tart.

¹¹ VI. Károly, 1706 és 1714 között III. Károly néven spanyol király, 1711 és 1740 között VI. Károly néven német-római császár ugyanakkor III. Károly néven cseh és magyar király.

¹² 1618-ban a cseh rendek felkeltek a Habsburg uralom ellen, a Habsburg kormányzat két tisztségviselőjét kidobták a prágai vár ablakából (defenesztráció), majd a saját kezükbe vették a hatalmat. De az uralkodó II. Ferdinánd (1619–1637) csapatai 1620. November 8-án a Prága melletti Fehérhegyen legyőzték a felkelők seregeit, s felszámolta a cseh rendi ellenállást.

lenállását, és a csehországi alkotmányt szétverték. Bevezették az abszolutizmust, amely a centralizáció első lépése volt. Az egyház a hóhér szerepét öltötte magára, és készségesen kiszolgált a Habsburgok dinasztikus terveit. A Habsburgok számára a vallás kérdése másodlagos volt a csehek elleni küzdelmekben. Igazi céljuk a Közép- és Nyugat európai hegemonia megszerzése volt. A csehek is a vallás mögé bújtatták igazi céljukat: függetlenségük kivívását.

Fehérhegynél elbukott a lázadás. II. Ferdinánd¹³ el akarta kerülni, hogy újrakezdődjön, ezért 1620 és 1627 között megtörte a nemesség ellenállását, majd 1627-ben módosította az alkotmányt. A megtört nemesség teljesen kiszolgált az uralkodó akaratát, így a király legálisan, alkotmányos úton sajátíthatta ki a politikai jogokat. Valójában az 1627-es új alkotmány nem volt más, mint egy államcsíny, amely törvénytelen és alkotmányellenes.

A II. Ferdinánd lépéseit mondvacsinált indokokkal magyarázták a bécsi politikusok. Ez volt az "elvesztett jogok" elmélete, mely szerint a lázadással a csehek elvesztették jogaikat, mivel választott uruk ellen fordultak. A király ezután jogosan büntette meg őket.

Azonban a cseh katolikusok a lázadás alatt a király mellett álltak, így rájuk ezt az elméletet nem alkalmazhatták. Az új alkotmány azonban őket is megfosztotta jogaiktól. 1628-ban az új alkotmányt Sziléziában és Morvaországban is bevezették.

II. A fehérhegyi csata politikai és jogi következményei¹⁴

A királyság eljárásai győzelme után – kivégzések, elkobzások, kiutasítások – a csata politikai következményei: abszolutizmus, az egyház győzelme, külföldi arisztokrácia

Az új alkotmány miatt beállt változások a politikai életben – a trónöröklés – az országgyűlés összetétele – a köztisztviselők választása – a törvényhozó hatalom – az adók megszavazása – változások az igazságszolgáltatásban – a nyelvek kérdése – a csehországi kancellária – az elkészített centralizáció

II. Ferdinánd a lázadásban részt vevő 27 nemeset kivégeztette, többeket menekülésre kényszerített, és elkobozta vagyonukat. Megszilárdította a katolikus egyház hatalmát. A megmaradt 112 főnemesi család a korona hűbérese lett. Az elűzött nemesség helyébe a külföldi nemesek léptek, akik támogatták a

---

¹³ II. Habsburg Ferdinánd 1619 és 1637 között cseh és magyar király.

¹⁴ Beneš a II. fejezet kettő alfejezetre osztotta, az II.-sel jelölt alfejezet a 34.-ik oldaltól a 43.-ik oldalig tart.

királyt küzdelmei során. Ők hűségesen és teljes mérték kiszolgálták Habsburgokat. Ezeknek az eseményeknek a következményeit ma is érzékelhetjük, hisz az új arisztokrácia leszármazottai tartják kezükben az országgyűlést, és a katolikus egyház sikeresen rekatolizálta a cseh népet, és hatalmát máig képes volt fenntartani.

II. Ferdinánd először saját és dinasztiája hatalmát szilárdította meg az országban. Az új alkotmányban lefektették az örökösödési jogot. II. Ferdinánd teljes jogú uralkodója lett Csehországnak, nem kellett a rendekkel együtt kormányoznia. Megváltoztatta az országgyűlés összetételét is. A három rend: nemesség, lovagok, városok) mellé egy negyediket helyeztek, az egyházi rendet, amely ezt követően az első helyet foglalta el. Mindenkinek vissza kellett térnie a katolikus hitre, vagy kénytelen volt elhagyni az országot: egyedül a zsidókkal tettek kivételt.

A király teljhatalommal rendelkezett. Elméletileg a fontosabb tisztviselőket a nemesség köreiből kellett volna választania – ráadásul ezeket a személyi kérdéseket meg kellett vitatnia az országtanáccsal is –, de nem így tett, mindig a saját akaratát érvényesítette. Ezt elősegítette az a tény is, hogy alkotmányban lefektették, a király bármikor megváltoztathatja azt. Az alkotmány a rendek jogaként tartotta fenn az adók megszavazását, ám megtiltotta, hogy kiváltságokat kérjenek a magasabb adók megszavazásáért. Az igazságszolgáltatás a király kezében összpontosult. Ezen túl írásban és titkosan végezték az eljárásokat. A német nyelvet egyenlővé tették a cseh nyelvvel. Ez az egyenlőség a XVIII. századra háttérbe szorult, és a német nyelv került fölénybe. Az új alkotmány bevezetése után a csehországi kancellária jelképezte Szent Vencel koronájának törvényhozó és adminisztratív függetlenségét és egységét, a kancellária hirdette ki a törvényeket és rendeleteket. Csehország, bár elindult az abszolútizmus felé vezető úton, még rendelkezett alkotmányos jogokkal.

III. fejezet¹⁵

Csehország függetlenségének vége és az abszolutista centralizmus

I. Ausztria politikája Mária Terézia és II. József alatt¹⁶

Az új Ausztriai politika – a centralizáció új okai – természetes fejlődés a centralizáció felé – gazdasági élet, állandó hadsereg, pénzügyi berendezkedés – II. Ferenc katonai sikereinek és Mária Terézia kudarcainak úgynevezett okai – a centralizáció, mint a talpra állás egyetlen kijárata és lehetséges eszköze – tehetetlen ellenállás Csehországban – különbség Csehország és Magyarország között – az eltérés okai – a dualizmus eredete

II. József tervei és jelleme – bukások és okaik – II. József hibái: küzdelmei az egyház és a nemesség ellen – a nemzeti érzelmek feléledése – a kockáztatott centralizáció műve

VI. Károly a dinasztikus érdekeket tartotta szem előtt, és megpróbált egy bizonyos homogenitást létrehozni a monarchián belül. A külföldi országokkal elismertette dinasztikus terveit garantáló a Pragmatica Sanctio-t.¹⁷

Az egyetlen dolog, amely összekötötte az ausztriai országrészeket, az abszolutista kormányzat volt. A rendek nem rendelkeztek igazi hatalommal, így Károly hozzákezdhetett a centralizáció kiépítéséhez. Ezt a munkát Mária Terézia¹⁸ fejezte be, amikor bevezette a felvilágosult abszolutizmust.

Minden más is az uralkodó kezére játszott: a modern gazdasági élet kialakulása, a kereskedelmi politika (egységes vámrendszer), a megnövelt és állandó hadsereg és az ezzel összefüggő pénzügyi helyzet. VI. Károly úgy gondolta, hogy sikerült biztosítani utódának – Mária Teréziának – a trónt egy, az ausztriai országrészek és a külföldi országok által elfogadott szerződéssel. Halála után azonban, II. Frigyes¹⁹ porosz uralkodó meg akarta szerezni Ausztriát. Frigyes királysága jól szervezett és erősen centralizált volt. Hatalmas bürokráciával és erős hadsereggel rendelkezett. Katonai sikerei erre

---

¹⁵ A III. fejezet a 44.-ik oldaltól a 79.-ik oldalig tart.

¹⁶ Beneš a III. fejezet három alfejezetre osztotta, az I.-sel jelölt alfejezet a 44.-ik oldaltól a 61.-ik oldalig tart.

¹⁷ Ez volt az 1713. évi házitörvény, amely a trónöröklési jogot kiterjesztette a Habsburg-ház nőágra is.

¹⁸ Mária Terézia, VI. Károly leánya, 1740–1780 között Ausztria főhercegnője, továbbá magyar és cseh királynő.

¹⁹ II. Nagy Frigyes, 1740 és 1786 között porosz király.

alapozódtak. Frigyes a háborúban²⁰ legyőzte Ausztriát. Ezért a kudarcért Mária Terézia birodalmának vegyes összetételét okolta. Ezért átvette a porosz módszert, azaz fokozta a centralizációt. Ilyen irányú törekvéseit azonban gátolták a régi intézmények: a kancellária és az országgyűlés.

Mária Terézia törekvéseivel szemben a csehek csekély ellenállást tanúsítottak. Ennek oka Fehérhegy volt, azaz a cseh nemzet "szétverése", a nemesség átformálása, a közös szervek kiépítése, a közös gazdasági érdekek. Magyarország helyzete eltért Csehországtól, a magyar rendek erősek voltak. Ezért drága árat kérhettek Ausztria védelméért a poroszokkal szemben.

Mária Terézia tisztában volt azzal, hogy Magyarország lázadása sokkal veszélyesebb. Ellenállása is erősebb volt az abszolutizmussal szemben.

Mindezek miatt Magyarország nagyobb jelentőségre tett szert ebben az időszakban, mint Csehország. Mária Terézia meghagyta a magyar intézményeket, míg Csehországban viaszszorította őket. A Habsburg uralkodók tehát a magyaroknak tettek engedményeket. Ez az engedménypolitika a dualizmus bevezetésével teljesedett ki.

II. József²¹ Ausztriát modern állammá akarta tenni. A filozófiai eszmék és a felvilágosult abszolutizmus elve vezette a centralizáció felé. Mindent rendeletekkel és azonnal akart elérni, de nem számolt a nemzeti ellenállással.

Politikája ellentétben állt Mária Teréziáéval. Világi reformjai miatt az egyházzal, míg társadalmi reformjai miatt a nemességgel került szembe. A centralizmus eddigi támaszai szembehelyezkedtek vele. A két hatalom pedig támogatást keresett a germanizációval szemben és meg is találta azt a nemzeti érzelmekben. Az egységesülni látszó birodalomban megjelentek a decentralizáció csirái, amelyek majd a nemzeti küzdelmekben öltenek testet.

II. Mária Terézia és II. József reformjai²²

VI. Károly Pragmatica Sanctio-ja – ennek elfogadása Csehországban és Magyarországon – Mária Terézia centralista lépései – a csehországi kancellária – Oberst Justizstelle – a prágai helytartóság – az államtanács – az országgyűlés

---

²⁰ Ez valójában kettő háború volt, 1740 és 1748 között az ún. osztrák örökösödési háború, illetve, 1756 és 1763 között az ún. hétéves háború, Ausztria mindkét háborút vereséggel zárta.

²¹ II. József, Mária Terézia fia, 1765-től német–római császár, 1780 és 1790 között cseh és magyar király.

²² Beneš a III. fejezet három alfejezetre osztotta, az II.-sel jelölt alfejezet a 62.-ik oldaltól a 73.-ik oldalig tart.

szerepe: Mária Terézia államcsínye – a centralizmus győzelme – a bürokrácia – Csehország függetlenségének vége

II. József politikai célja – bírósági reformok – helyi ügyintézés – az országgyűlés összeomlása – társadalmi és világi reformok – a germanizáció – a népek ellenállása – II. József művének bukása – Ausztria a modern állam

1. Ferdinánd 1526-ban megszerezte a cseh és magyar trónt és biztosította azokat a Habsburg-ház számára, azonban volt néhány pontatlanság e téren. Tisztázatlan volt, hogy az uralkodó melyik fia örökölje a trónt, illetve a nők örökösdése is kérdéses volt. Ezeket a nyitott kérdéseket oldották meg a Pragmatica Sanctió-val.

A Pragmatica Sanctió-t 1713. április 19-én a Titkos Tanács ülésén fogadták el. Három fő elvet tartalmazott:

- 1. a Habsburgok örökös tartományait nem lehet felosztani,*
- 2. a primogenitura alapján történik az öröklés, és*
- 3. hogyha nincs férfi örökös, a nők öröklik a trónt (először VI. Károly, majd I. József és I. Lipót lányai).*

A cseh rendek Pragmatica Sanctió-t 1720-ban fogadták el. Ezzel Habsburgok ismét egy újabb lépést tettek a centralizáció és a birodalom egysége felé. Mária Terézia célja az volt, hogy egységes adminisztrációt és egységes törvényeket adjon a cseh és az osztrák országrészeknek. 1749-ben egységesítette a csehországi és az osztrák kancelláriát, a Directoriumin publicis et cameralibus intézményében. Ugyanebben az évben egy Felső Bíróságot (Oberste Justizstelle) alapítottak Bécsben, melynek feladatai megfeleltek a mai Igazságügyi minisztériumével. Ezen kívül, létrehozták az aulikus kamarát, amelynek pénzügyigazgatási feladatai voltak. A prágai helytartót ezentúl az uralkodó nevezte ki saját bürokratái közül. A helyi adminisztráció az ő kezében összpontosult. 1760-ban az uralkodó létrehozta az Államtanácsot, melynek véleményét a kormányzás és a reformok terén kérte ki. Az országgyűlés egyetlen joga az adók megszavazása maradt. A kormányzat még ezt is megszorította és így tehetetlenné tette a rendeket.

II. József folytatta a Mária Terézia által elkezdett reformokat. Célja az volt, hogy a centralista bürokrácia segítségével egységesítse az országrészeket, és hogy az összes nép egyetlen nyelvet, a németet beszélje. A bírósági eljárásokkal kezdte, ezt a bürokrácia kezébe helyezte, bár bizonyos tisztségeket (az Udvari Kancellár, a prágai helytartó tisztségét) meghagyott a cseheknek. A városok adminisztrációját is átszervezték. Itt is a bürokrácia nyert teret, és a polgármestert is a kormányzattól függő emberek közül választották ki. A rendeknek megtiltották, hogy a nemzetgyűlésen gyűljenek

össze. Ezt csak az országgyűlésen tehették meg. Ez utóbbi azonban csak királyi utasításra ültethet össze.

II. József ezután hozzákezdett társadalmi reformjaihoz. 1781-ben javasolta a részleges jobbágyszabaddítást, majd 1788-ban az egész népet szabaddá akarta tenni, megváltás nélkül. Igen erős ellenállásba ütközött. A tüntetések hatására, halála előtt, kénytelen volt visszavonni intézkedéseit. Utódja, II. Lipót²³ kinyilvánította, hogy a dolgok régi állásához kíván visszatérni. Mária Terézia és II. József ezen intézkedései elindították Ausztriát a modern államiság megteremtésének útján. Ennek legfontosabb tulajdonsága jellegzetességei: az adminisztratív centralizáció és a törvényes osztrák–magyar dualizmus létrehozása.²⁴

III. A centralizáció új korszaka Ausztriában²⁵

A dolgok régi állapotának feltűnő restaurálása II. Lipót alatt – a rendek csalódása – a bürokrácia hatalma I. Ferenc és V. Ferdinánd alatt – a centralizmus győzelme az 1848-as forradalom hajnalán – az abszolutista centralizmus átalakulása alkotmányos centralizmussá

II. József halála után a centralizmus kiépítése továbbra is központi törekvés maradt, bár II. Lipót néhány téren bizonyos visszalépéseket hajtott végre. Azonban a centralista intézmények megerősödtek és a király hatalma túl nagy volt ahhoz, hogy teljesen visszaálljon a dolgok régi állapota.

A rendek nem kapták vissza ősi jogait, és beleszólásukat az ország politikai és bírói ügyeibe. Igaz a választásokat és az országgyűlés hatalmát visszaállították. A rendek három követeléssel fordultak az uralkodóhoz. Tiltakoztak a jobbágyság eltörlése ellen, követelték Csehország régi alkotmányának visszaállítását, és kifogásolták II. József szociális reformjait. Ekkor tört ki a francia forradalom, amely megrémítette mind az udvart, mind a rendeket. A rendek nem gondolhattak az alkotmány visszaállítására. Jogaik és kiváltságaik nem mentek át a gyakorlatba.

---

²³ II. Lipót, Mária Terézia fia, II József fivére, 1790 és 1792 között német–római császár, továbbá cseh és magyar király.

²⁴ Itt Beneš erősen csúsztatott, hiszen a dualizmus 1867-ben született meg, azaz 100 évvel a fejezetben tárgyalt királyok – Mária Terézia és II. József – uralkodása után.

²⁵ Beneš a III. fejezet három alfejezetre osztotta, az II.-sel jelölt alfejezet a 74.-ik oldaltól a 79.-ik oldalig tart.

I. Ferenc és V. Ferdinánd uralkodása alatt a közéletet egyetlen hatalom határozta meg: a bürokrácia, amely annyira megerősödött, hogy a föderalista alkotmánykísérletek sorra megbuktak. A rendek tehetetlenek voltak az uralkodóval szemben. Tiltakozásuk eredménytelen maradt. Az írott jogok és a valóság közt óriási eltérés volt. 1848 ebben az állapotban érte a cseh nemzet, amely ekkor emberi és állampolgári jogokat akart. A csehek nemzeti egyenlőséget szerettek volna, ezért alkotmányt követeltek. Ez a forradalmi mozgalom azonban elbukott. 1848 után az alkotmányos centralizmus időszakába következett. Csehország sorsáról az osztrák országrészek különböző területéről érkező képviselők döntöttek.

IV. fejezet²⁶

Ausztria és Csehország az 1848-as forradalom alatt

I. A cseh nép ébredése és a forradalom következményei Csehországra²⁷

A szláv népek újjászületésének okai – a francia forradalom eszméinek, és a társadalom gazdasági átalakulásának hatása – a nemzetiségi jog elvei – II. József hatása – az 1848-as forradalom következményei a csehek számára – az irodalmi megújulás átalakulása politikai megújulássá – változások a centralizáció elleni küzdelmek jellegében – a csehek és a németek rivalizálása – a csehek és németek elleni küzdelem Frankfurt kapcsán – a nemzeti jogok elve – Nagy-Németország veszélyei a csehek számára – a németek és a magyarok – a dinasztia és a szlávok ausztriai politikája – a csehek föderalista programja.

A szláv népek feléledéséhez elméleti síkon a francia forradalom eszméi (az emberi és az állampolgári jogok), míg a gyakorlatban a feudalizmus leomlása után megjelenő demokratikus igények járultak hozzá. Ausztriában a forradalom sokkal inkább politikai és nemzetiségi jelleget öltött. A nemzetiségi jog elméletei közül Herder²⁸ a legfontosabb. Herder szerint a nemzet csak homogén lehet, és ez által semmi létalapja nincs egy heterogén államnak. II. József egy modern és egységes centralista államot akart létrehozni. Német állammá akarta tenni a nyolc nemzetből álló Ausztriát. Emiatt bukásra volt ítélve.

1848 egyik nagy vívmánya az volt, hogy megváltozott a dinasztia és a tartományok viszonya. A csehek ezentúl a demokráciáért küzdöttek. A nép – amely eddig nem játszott szerepet a politikai életben – jogokat követelt magának. A nemzeti küzdelem eszméjét 1848-ig az irodalom tartotta fenn, amely most politikai ébredéssé alakult át. A forradalom másik jelentős következménye lett a csehek és a csehországi németek közti rivalizálás felelevenedése. A forradalom kezdetén a csehek és a csehországi németek még egymás mellett álltak és közösen léptek fel az abszolutizmussal szemben. Hamarosan megjelentek azonban az érdeellentétek, főleg a Bécsbe küldött cseh petíciók után.

---

²⁶ A IV. fejezet a 80.-ik oldaltól a 162.-ik oldalig tart.

²⁷ Beneš a IV. fejezet négy alfejezetre osztotta, az 1.-sel jelölt alfejezet a 80.-ik oldaltól a 119.-ik oldalig tart.

²⁸ Johann Gottfried Herder 1744–1803, német filozófus, a szláv nemzeti eszme kialakulásának egyik előkészítője.

Ezek már konkrétan mutatták a cseh elképzeléseket, amelyekkel a németek nem mindenben értettek egyet.

*Az 1848-as frankfurti parlament²⁹ legfőbb célkitűzése az volt, hogy egye-
sítsen minden németek által lakott területet a Balti-tengertől az Adriai-ten-
gerig. Ez egy teljesen idealisztikus elképzelés volt. 1848 során a csehek Cseh-
ország és nem az egyes nemzetek függetlenségéért küzdöttek. Egyéni jogokat
és egységes szabadságot akartak mindenkinek, nemzeti hovatartozásától füg-
getlenül.*

*Eközben a csehországi németek a nemzeti jogok elvét tűzték zászlajukra,
de a nemzeti elvet nem lehetett érvényesíteni Csehországban, hiszen a csehek
és a németek erősen keverten laknak itt. Azaz a nemzeti elv végrehajtása a
cseh államalakultra végét jelentette volna. Emiatt Frankfurtot – ahol a német
nemzeti egység érdekében dolgoztak a képviselők – csehek a legnagyobb ve-
szélynek látták saját nemzeti létük tekintetében. Ha a német egység megva-
lósult volna, csehek elvesztették volna mindazt, amit eddig elértek. Ezért a
csehek félték a német egység megvalósulásától. E veszély elkerülése érde-
kében Ausztriát kezdték támogatni. Pedig Ausztria erősen szlávellenes állam
volt. Mindezek miatt a csehek és a csehországi németek közt nyílt ellenséges-
kedés alakult ki. A csehek nem ismerték el a Frankfurtba küldött német köve-
teket. Ekkor született meg Csehország történelmi jogának programja. Ennek
lényege a federalizmus létrehozása Ausztriával és Magyarországgal. Ez a
független államok szövetsége lett volna. Ez a program azonban nem valósul-
hatott meg, mert a forradalmak bukása után a Habsburgok ismét abszolú-
tisztikus hatalmat vezettek be és elnyomottak minden nemzeti törekvést.*

II. Küzdelem Csehország függetlenségéért³⁰

A kormányzat engedményei a lázadó népeknek – a csehek petíciói – nemzeti
program – az 1848. április 8.-ai kabinet megbízása – a csehek politikai prog-
ramjának bizonytalansága – átállás Morvaországba – nyugtalanság Csehor-
szágban – a nemzeti tanács munkálatai – a prágai forradalom és a Csehor-
szágnak szánt alkotmánytervezet kudarca

*1848-ban az uralkodó engedni kényszerült: beleszólási jogot biztosított a
lázadó népeknek a törvényhozásba és az adminisztrációba, ám ezzel nem elé-*

---

²⁹ 1848. május 18-án nyílt meg a frankfurti nemzetgyűlés, az első ilyen a német
nép történetében.

³⁰ Beneš a IV. fejezet négy alfejezetre osztotta, az II.-sel jelölt alfejezet a 119.-ik
oldaltól a 130.-ik oldalig tart.

gítette ki ezeket a népeket. Ekkor az uralkodó felajánlotta, hogy igazi alkotmányt ad számukra. Ebben a helyzetben a csehek petíciót írtak a királynak,³¹ amelyben a törvényhozás és az adminisztráció egységét követelték Csehország, Morvaország és Szilézia számára, illetve a németek és a csehek teljes egyenlőségét. Az uralkodó válasza nagyon homályos volt és nem elégítette ki a cseheket. Kidolgozták politikai követeléseiket: az igazi nemzeti egyenlőséget. Ebben követelték a korona országainak egységét, a feudális jogok eltörlését, a nemzeti gárdát, az iskolareformot. A bécsi kormány erre 1848 április 8-án válaszolt.³² A cseh és a német nyelvet egyenlővé tették. A törvényhozó és a végrehajtó hatalmat elkülönítették a birodalomtól.

Kimondták, hogy az országgyűlés függetlenül intézheti a belső ügyeket. Az uralkodó eltörölte az abszolutista jogokat. Egyetlen dolgot nem fogadtak el, mégpedig a cseh korona három részének egyesítését. Az uralkodó taktikázását az is elősegítette, hogy a morva rendek féltették hatalmukat és ezért ők is petíciót nyújtottak be a bécsi udvarhoz. Ebben kinyilvánították Morvaország függetlenségét Csehországtól, és kijelentették, nem akarják az egyesítést.

Eközben Csehországban összeült az országgyűlés, hogy kioassa a tisztségeket és, hogy új alkotmányt adjon a királyságnak. Ebben szó volt az ország különleges jogairól, a föderalista elvről, az ország belső igazgatásáról. Nagyon pontosan lefektették a végrehajtó hatalom jogkörét.

A Nemzeti Tanács 1848. június 7-én fogalmazta meg ezeket a rendelkezéseket, majd az országgyűlés elé terjesztette. Öt nap múlva kitört a prágai felkelés. Az uralkodó a fegyveres beavatkozás mellett döntött. Feloszlatta a Nemzeti Tanácsot, elnapolta az országgyűlést. A csehek álmai összetörték.

III. A föderalista Ausztriáért folyó küzdelem³³

Csehek Bécsben – Pillersdorf alkotmánya – Magyarország helyzete – a centralizmus fénypontja Cislajtániában. Pillersdorf tervének bukása és az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása – a csehek föderalistákká válnak a nemzetgyűlésen – a Kremsier-i parlament – Palacky és Havlicsek programja, bizonytalanságuk az Ausztria újjászervezéséről készült két rendszer közt – Palacky nemzet közötti föderációs terve

---

³¹ A petíciót 1848. március 11.-én küldték el Bécsbe.

³² Ez volt az ún. Cseh Charta.

³³ Beneš a IV. fejezet négy alfejezetre osztotta, az III.-sal jelölt alfejezet a 130.-ik oldalról a 151.-ik oldalig tart.

A magyarországi szabadságharc alapjaiban fenyegette a Habsburgok birodalmát, ezért az udvar hajlandó volt az engedményekre. Az első kísérletek kudarcba fulladtak, mivel a magyarok meg akarták őrizni régi alkotmányukat, amelyet a modern elvekhez tudtak igazítani. A magyarok elutasították Pillersdorf alkotmányát,³⁴ mely kimondta, hogy minden tartomány jogilag egyenlő és, hogy csak császári törvényhozás létezik.

Pillersdorf alkotmánya a birodalom lakói számára biztosította ugyan a szabadságjogokat, de erős centralizáció jellemezte, amely elkeserítette a nemzeteket. Az uralkodó, látva az elégedetlenséget, alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze Bécsben, amelynek az volt a feladata, hogy végleges alkotmányt dolgozzon ki Ausztria számára.³⁵ A bécsi munkásság és diákság lázongása miatt az uralkodó a nemzetgyűlést Kremsier-be költöztette.³⁶ Itt kezdődött meg az alkotmánytervezet kidolgozása.

A csehek függetlenséget akartak maguknak, de a monarchia egységén belül. Ezt kettő cseh politikus is megfogalmazta. Egyikük – Palacky³⁷ – úgy gondolta, hogy a magyarok által követelt teljes függetlenség igen kockázatos. A másik fontos cseh politikus – Havlicsek³⁸ – az alábbiakat mondta: „...csak Ausztrián belül őrizhetjük meg függetlenségünket.”

Palacky két alkotmánytervet dolgozott ki. Az első tervezet szerint létre kell hozni egy központi parlamentet, mely a közös ügyeket intézné, de az egyes országok országgyűlései beleszólhatnak a központi parlament törvényhozási munkájába. A parlament tagjait az országgyűlések delegálnák. Palacky második tervezetében módosította előző tervezetét, pontosította az országgyűlés jogkörét, illetve pontosabban határozta meg a föderáció kereteit és működési módját. Palacky terve nem volt mindenben tökéletes, a magyar szabadságharc leverése után azonban el kellett volna fogadniuk. Ezzel a csehek sokat nyertek volna, de Palacky terve papíron maradt.

---

³⁴ Franz Pillersdorf az 1848 áprilisában hivatalba lépő Ficquelmont-kormány belügyminisztere, aki 1848 áprilisában egy belga mintára kidolgozott alkotmányt tett közzé.

³⁵ Az uralkodó 1848. május 15-én visszavonta a Pillersdorf-féle alkotmányt.

³⁶ Erre 1848. május 21-én került sor.

³⁷ Frantisek Palacky (1798–1876), történész, a Sternberg-család levéltárosa. A politikai életben először 1830-ban jelenik meg, mint a „Matices ceska” egyik alapítója. A kremsieri nemzetgyűlés egyik legfontosabb szereplője.

³⁸ Karel Havlicsek-Borovsky (1821–1856) publicista és politikus, a cseh nemzeti liberalizmus egyik vezéralakja.

IV. Harc az alkotmányért³⁹

Palatsky tervének bukása – a csehek politikai taktikája és küzdelmük a német liberálisok ellen – a Kremsier-i alkotmány terve – a március 7.-ei államcsíny – új, centralista oktrojált alkotmány – az új győztes centralizmusa – az alkotmány hatályon kívül helyezése és az abszolutista rendszer

Palacky alkotmánytervezetei megbuktak a parlamentben, de a kremsieri parlament végül kidolgozott egy újabb alkotmánytervezetet. Ez Ausztriát alkotmányos és parlamentáris monarchiává kívánta átalakítani. Az uralkodónak csak vétőjoga lett volna. Ausztriát tizennégy tartományra akarta osztani, amelyek ugyanazon jogokkal rendelkeztek volna. Ez az alkotmánytervezet elfogadható volt mind a cseh föderalisták mind a német liberálisok számára. Szinte biztos volt, hogy a nemzetgyűlésen megszavazzák.

Azonban a reakciós erők szövetkeztek és az alkotmány ellen fordultak. 1849. április 7-én⁴⁰ a hadsereg segítségével szétkergették a nemzetgyűlést. Az új uralkodó Ferenc-József⁴¹ március 4-én „alkotmányt” hirdetett ki.⁴² A föderalista álmok szétfoszlottak, ismét a centralizmus győzött. Csehországot, ugyanúgy, mint Magyarországot és a többi tartományt, véglegesen a monarchiához láncolták. 1851-ben pedig ismét bevezették a nyílt abszolutizmust, és hatályon kívül helyezték az alkotmányt.

---

³⁹ Beneš a IV. fejezet négy alfejezetre osztotta, az IV-sel jelölt alfejezet a 151.-ik oldaltól a 162.-ik oldalig tart.

⁴⁰ Itt Beneš vagy tévedett egy egész hónapot, vagy elgépelte a dátumot. Ugyanis az uralkodó 1849. március 7-én és nem április 7-én oszlatta fel a kremsieri parlamentet.

⁴¹ V. Ferdinándot 1848. december 2-án mondatta le a Habsburg-családi tanácsa, így foglalkozhatta el a trónt Ferenc Károly főherceg és Zsófia főhercegnő fia, I. Ferenc császár unokája.

⁴² Ezt nevezi a történetírás oktrojált alkotmánynak, vagy másképpen olmtützi alkotmánynak.

V. fejezet

Az 1861-es, illetve az 1867-es alkotmánykísérletek és a csehek küzdelmei a centralizmus ellen⁴³

I. A föderalista programot ismét felvetik a csehek⁴⁴

A Kremsier-i államcsíny következményei a csehekre – az ausztriai probléma bonyolódik – a csehek és a németek közti kiegyezés lehetetlensége az abszolutizmus időszaka után – a dinasztia külpolitikája – a szoros és logikus kapcsolat a monarchia külpolitikája, az abszolutizmus, a centralizmus és a germanizáció között – a csehek küzdelmei az 1861-es alkotmányozás bevezetése után – a csehek újra előveszik az 1848-as föderalista programot – a csehek a bécsi Reichsrat-ban – Palatsky programja, az „Ausztriai államelmélet” – az októberi diploma, a februári pátenz és Schmerling parlamentje – a dualizmus előkészítése – a csehek küzdelmei a magyar erőfeszítésekkel szemben – a cseh politika bukása – az osztrák–magyar kiegyezés és Beust parlamentje – a csehek ellenállása – az 1867-es alkotmány megszavazása

A kremsieri parlament feloszlatása összetörte a csehek reményeit. Úgy érezték mindent le kell rombolni, amit a forradalom felépített. Az abszolutizmus és a bürokrácia hatalma megerősödött. Az abszolutizmus tíz éve alatt a csehek szenvedtek leginkább. Teljesen elnyomták őket, és föléjük helyezték a németeket. Ezt a tíz évet még ma is érzik. Ma a cseh politikusok a Kremsierben elért eredményeiket szeretnék átültetni a gyakorlatba. Ausztria mindent megtett, hogy ne valósuljon meg Nagy-Németország.

Csupán Sedan⁴⁵ után hiúsult meg végérvényesen ez a terve. Ausztria és Poroszország vetélkedése kihatott a birodalom szláv nemzetére is. Annak érdekében, hogy megmutassa erejét, az uralkodónak abszolutista és centralista politikát kellett folytatnia, és germanizálnia kellett országát. Az alkotmányozás csak üres szó volt mind 1861-ben, mind 1867-ben, mely szorosan összefüggött az uralkodó külpolitikájával. A nemzetek azonban újból követelték jogukat, nemzeti létükért küzdöttek. A németek vezető szerephez jutottak a bi-

---

⁴³ A V. fejezet a 163-ik oldaltól a 208.-ik oldalig tart.

⁴⁴ Beneš a V. fejezet kettő alfejezetre osztotta, az I.-sel jelölt alfejezet a 163.-ik oldaltól a 177.-ik oldalig tart.

⁴⁵ 1870. szeptember 2. Sedannal a poroszok súlyos vereséget mérnek a francia csapatokra, ezzel elhárul a porosz vezetéssel megvalósítandó német egység utolsó akadályát is.

rodalomban és ezért ellenük is küzdeni kellett. Palacky ismét kifejtette föderalista elméletét az „Ausztiai államelmélet”⁴⁶ című művében. Az októberi diploma, amelyet 1860-ban adtak ki, bizonyos elégtételt nyújtott a cseheknek. Az 1861-ben kiadott februári pátens azonban már felháborította őket. A csehek ellene fordultak, és a parlamentben próbálták megvédeni jogaikat. Az udvar centralista erőfeszítései Magyarországon éles ellenállásba ütköztek. Bécs nem bírta legyűrni a magyarok ellenállását. Ez vezet majd ahhoz, hogy az uralkodó kiegyezik a magyarokkal. Így született meg a dualizmus.

A magyar törekvések legádázabb ellenfelei a csehek voltak, akik föderalista államalakulatot akartak. A csehek a dualizmussal végleg a németek befolyása alá kerültek, és nem volt más lehetőségük csak az ellenállás. A kiegyezés után Beust,⁴⁷ Ausztia számára új alkotmányt adott ki, de a csehek ezt sem voltak hajlandók elfogadni.

II. Az első alkotmánykísérletek, az októberi diploma és a februári pátens⁴⁸

I. Az alkotmányozás bevezetésének okai – a megerősített Reichsrat – a föderalisták és a centralisták a Reichsrat-ban – a politika-történelmi egyéniségek doktrínája – a Reichsrat által megszavazott nyilatkozat

II. Az októberi diploma. Az elismert Eötvös doktrína – a diploma föderalista és centralista intézkedései – a kettős Reichsrat eredete; a szűk és a plenáris Reichsrat – a diploma dualista intézkedései

Alkotmány az egész monarchia számára, Magyarországot is beleértve – a diploma bűnei – az illetékesség megosztása a Reichsrat és az országgyűlés között – Magyarország kivételezett helyzete – a diploma valódi értéke

III. A februári pátens. A diploma rossz értelmezése – a pátens alkotmányossága – Schmerling választási rendszere – e rendszer célja – a közvetlen választások lehetősége – az abszolutizmus helye a pátensben – a pátens dualizmusa – az országgyűlések és a szűk Reichsrat – az illetékesség megosztása –

---

⁴⁶ Palacky e könyve 1866-ban jelent meg, német nyelven „Österreichs Staatsidee” címmel.

⁴⁷ Friedrich Ferdinand Beust (1809–1886) politikus, 1867 februárjától miniszterelnök, illetve 1867 novemberétől az Osztrák–Magyar Monarchia első közös külügyminisztere.

⁴⁸ Beneš a V. fejezet két alfejezetre osztotta, az II.-sel jelölt alfejezet a 177.-ik oldaltól a 208.-ik oldalig tart. De ezen alfejezetben belül újabb három önálló egységet jelölt ki, amelyeket szintén római számokkal jelölt. Azaz V. fejezet II.-sel jelölt alfejezetén belül római I, II, és III. részeket különített el.

az ausztriai és a magyar országrészek közti különbség – a föderalista elv helye a pátenzenben – Csehország és a többi ciszlajtán országész alkotmánya

I.⁴⁹ Ausztia belső politikája mindig is összefüggött külpolitikájával. Bach⁵⁰ abszolútizmusának végét az Itáliában elszenvedett vereségek jelentették.⁵¹ A belső feszültségeket csak az alkotmányosság visszahozatalával lehetett lecsillapítani, ezért összehívták a Reichsratot. Itt csaptak össze a föderalisták és a centralisták. A küldöttek nagy része Ausztriát autonóm, föderatív állammá akarta átszervezni.

Ezzel szemben a kisebbség meg akarta őrizni a monarchia egységét az adminisztráció tekintetében. A föderalisták kinyilvánították, hogy az újjászervezés csak a régi történelmi hagyományok alapján lehetséges. E viták eredménye az lett, hogy a Reichsrat elismerte a monarchia különböző tartományainak jogát az önálló törvényhozó és végrehajtó hatalom létrehozásához, de ezeknek meg kellett felelniük a birodalom törvényeinek.

II.⁵² Az októberi diploma⁵³ két fontos elvet szögezett le: a monarchia egységének szükségességét és a tartományok önállóságát. A közös ügyeket a parlament intézi. Keveredik benne a centralizmus, a föderalizmus és a dualizmus. Két Reichsratot állítottak fel. A szűk Reichsrat a „nem magyar” ügyeket intézi, míg a plenáris Reichsratnak az egész monarchiára kiterjed a jogköre. A diploma fő jellemvonása az, hogy egy új alkotmányt akart adni az egész birodalom számára. A különböző tartományok azonban nem voltak egyenlők, hanem számított a népesség, az adózás, stb. ezek alapján kerülhettek be a képviselők a parlamentbe. A diploma Magyarország számára meghagyta régi alkotmányát, de a többi tartománynál újat vezetett be. Magyarország kivételezett helyzetbe került, és ezt nem lehetett összeegyeztetni a föderalizmussal. Az országgyűlések jogait teljesen leszűkítették. Szinte csak az adók megszavazását hagyták meg számukra. Így teljesen nevetséges igazi föderalizmusról beszélni. A diplomával ismét csak az udvar nyert. Leginkább azt mondhatjuk róla, hogy centralista vagy még inkább azt, hogy egy dualista alkotás.

---

⁴⁹ Ez a rész a 177. oldaltól a 183. oldalig tart.

⁵⁰ Alexander Bach (1813–1893) osztrák politikus, 1849 és 1859 között osztrák belügyminiszter.

⁵¹ A Habsburg Birodalom 1859-ben háborút viselt a Szárd Királyság és Franciaország ellen, melynek során 1859. június 4-én Magentánál, majd 1859. június 24-én Solferínónál szenvedtek súlyos vereséget.

⁵² Ez a rész a 183. oldaltól a 193. oldalig tart.

⁵³ 1860. október 20-án tették közé

III.⁵⁴ A februári pátens Schmerling⁵⁵ és a német centralisták műve. A pátens kétkamarás parlamentet hozott létre. A küldöttek megválasztásánál a németek érdekeit helyezték előtérbe. Schmerling, a választási rendszer segítségével akarta elnyomni a kisebbségeket. Bár többször is átesett kisebb módosításokon, máig meghatározta a politikai életet. Az abszolutizmus érdeke fellelhető a 13-ik cikkelyben, mely a parlament jogköréről szól. Ugyanezt fellelhetjük fel az Államtanács felépítésében is, hiszen csak az uralkodóhoz hűséges emberek foglaltak benne helyet. A pátens is a dualizmus jegyében született. A ciszlajtán országgyűlések jogkörét azonban szűkebbre szabta, mint a Magyarorszáéét. A pátensben a szűk Reichsrat meghatározó szerepet kapott. Az ausztriai és a magyar országrészek közti különbségek óriásivá nőttek. Míg utóbbiak saját alkotmánnyal és széles jogú országgyűléssel rendelkeztek, a ciszlajtán tartományok a korlátlan centralizmus igáját nyögték. Elmondhatjuk, hogy a pátens hatására a diéták jogköre teljesen leszűkült, a föderalista elv meggyengült és a tartományok szerepe és befolyása a nullával vált egyenlővé.

---

⁵⁴ Ez a rész a 193. oldaltól a 209. oldalig tart.

⁵⁵ Anton Schmerling (1805–1893) politikus, 1849–1851 az osztrák kormány igazságügy minisztere, 1860–1865 az osztrák kormány belügy- és állam minisztere. Az un. februári pátent 1861. február 26-án adták ki.

VI. fejezet

Az osztrák–magyar kiegyezés és az 1867-es alkotmány⁵⁶

I. a februári alkotmány bukása – az alkotmány felfüggesztése – a monarchia felosztása a németek és a magyarok közt – a rendkívüli parlament – a csehek ellenállása a kiegyezéssel szemben – a csehek átveszik a magyarok által használt passzív politikát – a csehek kudarca és Reust parlamentje – a kiegyezés elfogadása és az új alkotmány megszavazása

II. a kiegyezés következményei és az 1867-es alkotmány – a kettős centralizmus: a német Ciszlajtániában és a magyar Transzlajtániában – a bürokrácia Ausztriában a föderalista és a centralista elv az új alkotmányban – visszatérés az októberi diplomához – az illetékesség megosztása a központi parlament és az országgyűlés között – az 1863-as alkotmány centralista jellege – a modern parlamentarizmus az 1867-es alkotmányban – az alkotmány utólagos revíziói – Ausztria szembeszökő és mesterséges egyformasága – a modern Ausztria, a dinasztia centralisztikus és abszolutisztikus műve – a Habsburgok kudarcai

I.⁵⁷ A februári pátens soha nem működött szabályosan. Magyarországon kihirdetése után óriási ellenzés fogadta. A tartományok nem küldték el képviselőiket a Reichsrat-ba. Így tettek a horvátok és az olaszok is. Ez vezetett el Schmerling bukásához. Utóda, Belcredi megígért néhány engedményt, hogy a diplomát és a pátent elfogadják az országgyűléseiken. A csehek tiltakoztak a magyaroknak tett engedmények miatt, de a kiegyezés megtörtént. Belcredi⁵⁸ úgy döntött, hogy rendkívüli parlamentet hív össze, amelynek az a feladata, hogy megszavazza a kiegyezést. Itt is fellángolt azonban a küzdelem a centralisták és a föderalisták közt: ki kerüljön be a parlamentbe. Az udvar attól félt, hogy nem fogadják el a tervezetet, ezért menesztette Belcredi-t és összehívatta a szűk Reichsrat-ot, amely sokkal hűségesebb volt. A csehek előtt a tiltakozás két formája állt: vagy elmennek a Reichsrat-ba és ott védik meg jogukat, vagy egyszerűen távollétükkel protestálnak. A csehek – követve a magyar példát – az utóbbit választották. A kormány elhatározta, hogy megtöri őket és feloszlatta az országgyűlést. Így az 1867-es alkotmányt a csehek nél-

---

⁵⁶ A VI. fejezet a 209. oldaltól a 232.-ig oldalig tart. Ezt a fejezetet Bencs két részre osztotta, amelyet I.-sel és II.-sel jelölt.

⁵⁷ Ezen rész a 209. oldaltól a 217.-ig oldalig tart.

⁵⁸ Richard Belcredi (1832–1902), osztrák politikus, 1865–67-ben osztrák miniszterelnök, valamint belügy és rendőriminiszter.

kül alkották meg. Rieger⁵⁹ szavaival élve: „rólunk, nélkülünk”, tehát a csehekről, a csehek nélkül. A cseh politikai programot ezzel teljesen tönkretették.

II.⁶⁰ Az új alkotmány egyrészt elindította az államot az alkotmányosság útján, de meg is erősítette a kettős centralizmust. A németek és a magyarok felosztották egymás közt a birodalmat ebben az alkotmányban. Előbbiek Ciszlajtániában, míg utóbbiak Transzlajtániában biztosították maguknak a hatalmat. Az alkotmány biztosította az alapvető állampolgári jogokat és többé-kevésbé a parlamentáris kormányzást. A szervezet azonban még mindig a federalizmus és a centralizmus között ingadozott. A parlamentet a modern állam egyik jelentős részévé tették azáltal, hogy ő szavazta meg az évi költségvetést. Az 1867-es alkotmány legfontosabb újítása pedig a nemzetek egyenlőségének és szabadságának elismerése volt. Az alkotmány egyáltalán nem tartalmaz minden liberális elvet, csupán egy lépés az igazi parlamentáris kormányzás felé. Ez az alkotmány is a bürokrácia kezében volt, és ezért nem valósulhatott meg a valódi parlamentarizmus. Minden erejükkel a modern szabadság ellen voltak. Az 1867-es alkotmányt négy alkalommal reformálták meg: 1873-ban a parlamenti választási rendszert, amely során a diétákat a közvetett választásokkal váltották fel. 1882-ben kiszélesítették a választásra jogosultak körét, majd 1896-ban 24 éves korban állapították meg a korhátárt. Legvégül 1906–1907-ben, bevezették az általános választójogot. Ezzel teljesen új irányt adtak a csehek és a németek közt folyó küzdelmeknek.

Összefoglalva, a modern Ausztria a félénk federalizmus és a dinasztikus centralizmus elegye. Felfedezhetjük benne az évszázados ellentmondásokat, ez az állam a Habsburgok tökéletlen műve.

Ausztria nem lehet tökéletesen abszolutista állam. Nincsenek meg hozzá a feltételek. Az államalkotó tartományok teljesen különbözőek, történelmi hagyományaik szinte összeegyeztethetetlenek. A különböző népek soha nem akartak egy egységes ausztriai nemzetet alkotni. Mindig ellenálltak a centralizmusnak. A dinasztia soha nem tudta elérni ezt a célját, csupán az egységes állam látszatát tudta fenntartani. Ebben a harcban azonban teljesen kimerítette magát, és a kiegyezés után pedig végképp összetört ez az álma. Ciszlajtániában még megpróbálta fenntartani a centralista és az abszolutista elvet, de a csehek állandó harca függetlenségükért ezt az eredményt is veszélyezteti.

---

⁵⁹ Frantisek Ladislav Rieger (1818–1905), újságíró, közgazdász, cseh politikus, Palacky veje. Az 1868-as cseh államjogi deklaráció szerzője.

⁶⁰ Ez a rész a 217. oldaltól a 232.-ig oldalig tart.

VII. fejezet

Az 1867 óta folyó nemzeti küzdelmek és az alkotmányos revízióra tett kísérletek⁶¹

Ellentmondások az 1867-es alkotmányban – Az 1867-es alkotmány nem képes megoldani az osztrák problémát – A németek fenntartják ősi kiváltságait – A cseh kérdés az osztrák probléma lényege – Németek a szlávok ellen – A nyelvek kérdése – A nyelvi egyenlőségért folytatott cseh küzdelmek – Az alkotmány 19. paragrafusa – A paragrafus hiánya és kétértelműsége⁶²

Az alkotmány alapját föderalista elvek adják, és a centralista elv is megerősítésre kerül. Ez azellentmondás abból adódik, hogy nem egy logikus műről van szó, és nem egyetlen ötleten alapszik, hanem két eltérő elvből indul ki, nevezetesen, hogy összehozza a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat. A törvénykezés felől a föderalizmus, míg a végrehajtás felől a centralizmus a kiindulópont. A törvénykezést a Központi Parlament és a diéták, míg a végrehajtást csupán a központi végrehajtó hatalom végzi. A tartományi diéták mellett nincs külön minden tartományhoz rendelt végrehajtó hatalom.

A tartományi diéta megszavazhatja a törvényeket, de ahhoz, hogy alkalmazza őket a bürokráciához, a központi végrehajtó hatalomhoz kell folyamodnia. A végrehajtó hatalom nem tartozik elszámolással neki. Egyszóval: minden tartományban van elkülönült törvényhozó hatalom, hozzákapcsolt végrehajtó hatalom nélkül, ezáltal a diéták teljesen tehetetlenek. Már bemutattuk, hogyan képes a végrehajtó hatalom felülkerekedni a törvényhozáson, a bürokrácia hatalma, az elektori rendszer, a Reichsrat összetétele, a 14. cikkely alatt bújtatott abszolutizmus és a miniszterek csupán látszólagos felelőssége miatt. Ez még több zavart iktat a rendszerbe.

A Reichsrat nem vonhatja felelősségre a kormányt, amiért a diétákban nem szavazzák meg a törvényeket, másrészt, az országgyűléseknek nincs joguk a kormány kötelezettségeit felvállalni. Ez egy rossz rendszer, tele ellentmondással, melyből több súlyos következmény is fakad. Az országgyűlést, az országgyűlés végrehajtó bizottságát Csehország adminisztrációs rendsze-

---

⁶¹ A VII. fejezet a 233. oldaltól a 278.-ig oldalig tart. Ezt a fejezetet Beneš három részre osztotta, az első rész nem kapott számozást, de a második részt II.-sel, míg a harmadik részt III.-sal jelölte meg. Az első jelöletlen rész a 233. oldaltól a 251. oldalig tart. Itt jegyezzük meg, hogy a fejezetcím alatt lévő összefoglaló csak az első jelöletlen rész összefoglalója.

⁶² Itt hívjuk fel az olvasó figyelmét, hogy innentől kezdve disszertáció szó szerinti fordítását adjuk közre.

rének javasolja a kerületek és a községek számára. Ez a legfelsőbb adminisztratív szerv, és ugyanakkor ellenőrzi a többi hivatali szervet is. Ahhoz azonban, hogy betöltse feladatát, nincs saját végrehajtó szerve, ami szinte lehetlenné teszi működését. Felügyeli az országgyűlésen megszavazott törvények végrehajtását, de ő maga is a kormánytól függ. Az országgyűlés illetékes mezőgazdasági ügyekben, de az általa megszavazott mezőgazdasági törvények alkalmazásában az országtanács a mezőgazdasági miniszternek van alárendelve, tehát egy olyan hivatalnoknak, akinek semmi köze az országgyűléshez.

Ugyanez figyelhető meg az összes többi ügynél. Az ország végrehajtó hatalmának létrehozása a törvényhozás föderalista elvéből következő logikus szükségszerű lépés. Ilyen helyzetben a bürokrácia hatalma szükségszerűen korlátlan, és az országgyűlés egyáltalán nem tudja betölteni szerepét. Jól látható, hogy az országgyűlés felállítása csak egy látszólagos engedmény, melyet megbénít a központosított, egyetlen végrehajtó hatalom felállítása. Egyik kézzel elveszi az országtól azt, amit a másikkal odaad.

Az 1867-es alkotmány kevésbé volt nyílt, tele volt kétértelműséggel. Nem nevezhetünk alkotmányosnak egy olyan államszervezetet mely két, teljesen ellentétes elven nyugszik. Ez a kétértelműség is az egyik Ausztria belső inkoherenciájának okai közül. Az alkotmányos revíziót elkerülhetlenné teszik ezen elméleti elgondolások, ha már a gyakorlati eredményeket mellőzni akarjuk.

E helyzet nyugtalanította a cseh föderalistákat. Nem titkolták nyugtalanságukat; annál is inkább, mivel az alkotmányt ellenük és nélkülük szavazták meg, és ez feláldozta a szláv népeket a németeknek. Nem biztosította minden ausztriai népnek a szabad kulturális, nyelvi, egyéni fejlődést és a nemzeti létet. Ebből a szempontból a legvégzetesebbek a következményei, s ezért ad okot a legtöbb kritikára.

A nemzetiségi kérdés, amely az ausztriai probléma lényege is egyben, elégtelenül van benne megoldva. Ez az oka a jelenlegi Ausztria gyengeségének és megosztottságának. 1867-ben, e kérdést entitásában tették fel s azóta, olyan mértékben bontakozott ki, amelyre nem is számítottunk. Azzal, hogy a németeknek más népeket áldoztak föl, elégtelenül lett megoldva. Ez a megoldás egyenes következménye volt a Habsburgok évszázados politikájának, és egyetlen eszköze volt a helyzet megoldásának, eszköz, amelyet külpolitikája és az 1848–1867 közti közeli események diktáltak a dinasztíának.

De ez a megoldás előidézte az ausztriai nem-német nemzetiségek küzdelmeit, és az elnyomott népeket ádázabb és kitartóbb küzdelemre sarkallta. E népek politikai küzdelmei az utóbbi negyven évben megmutatták, hogy erőfeszítéseik az egyenjogúsítás felé nem hiábavalóak; de részleges sikereik nem adtak számukra teljes meglegedettséget és így, napjainkig is tartó nemzeti küzdelmük jobban dühöng, mint valaha.

Ausztria igazi szerepe az öt alkotó különböző nemzetek szükségének ki-elégítése, létük, kultúrájuk és nemzeti egyéniségük szabad fejlődésének biztosítása valamint a monarchiát alkotó országoknak egy politikai formát adni, amely alkotmányos szempontból ki tudna elégíteni minden népet.

Az osztrák kormány eddig mindent megtett, hogy ne töltse be ezt a feladatát. Hosszú ideig mindent megtett, hogy megszüntesse vagy legalább a létét elfelejtse minden, nem-német nemzetnek. A németek fölényét biztosította az államban, és minden óhajukat kielégítette. Kiváltságos helyet tartott fenn számukra a törvényhozásban, az adminisztrációban, minden közmunkahelyen, azáltal, hogy valójában a németet tette hivatalos nyelvvé, ellátta a németeket szükségleteik szerint felső-, közép-, és általános iskolákkal. Mindezt más nemzetektől megtagadta.

A törvényhozó gyűlésben, a bírói és adminisztratív testületekben, a németek kivételezett helyzetet élveztek, jelenlétük és befolyásuk sokkal nagyobb volt, mint amit számuk és az igazi jelentőségük a monarchia számára megkövetelt. A hadsereg és a bürokrácia kizárólag az ő kezükben volt. 1906-ig, Schmerling választási rendszere Ciszlajtánia 9 millió németének – a 15 millió szlávval szemben – biztosította a többséget a Reichsratban.

E helyzet ellen harcolnak a jelenlegi Ciszlajtániában élő szlávok. 1867-től fogva, e küzdelem területe leszűkült: Galiciában a németeket, zsarnoki szerepükben felváltották a lengyelek, akik a rutének rovására gyakorolnak befolyást a közéletre. Galícia Ausztrián belül igen különleges helyzetet élvez, amelyet leginkább Horvátország Magyarországon belüli helyzetéhez hasonlíthatunk. Mivel a németeknek csak a csehek, szlovének, a tiroli olaszok és a horvátok ellen kell harcolniuk, kevésbé nehéz feladatuk van. A lengyelek pedig, akik odahaza szabadok, és kedvük szerint elnyomhatják a ruténeket, alig foglalkoznak a német elnyomás alatt lévő szláv testvéreikkel.

Így a csehek és a németek küzdelme minden nemzeti küzdelem sarokköve, ugyanakkor kifejezi az ausztriai probléma lényegét is: ha a cseh–német kérdés megoldódna, abból az Ausztriában lévő nemzeti kérdések megoldása is következne. A csehek elleni harc célja hosszú ideje a csehek elnyomása volt. 1848-ban a németek rájöttek, hogy ez a cél megvalósíthatatlan.

Harcuk jellege tehát megváltozott: támadó politikájukból védekezésre kényszerültek. Többé nem germanizálhatják a cseh népet, ellenben minden erejükkel elleneztek – az állam történelmi jogának elmélete alapján – a régi cseh államalakulat létrehozását, félve attól a lehetőségtől, amelyet a szlávoknak készítettek Ciszlajtániában. A centralista államforma az egyetlen garancia számukra, hogy megőrizték túlsúlyukat és privilégiumaikat nem csak abban az országrészben, ahol többségben vannak, de még Csehországban is, ahol a népességnek csak harmadát teszik ki és Moráviában, ahol ennek csupán egy-negyedét alkotják.

A német centralisták által készített 1867-es alkotmány természetesen a németek hegemoniáját őrizte meg Ausztriában. Az osztrák állam léte érdekében ezt tartották szükségesnek. Meg voltak győződve arról, hogy Ausztria nem létezhet, ha nem német vagy legalábbis nincs a németek kezén.

A németek azonosultak az osztrák állammal, de nem a nemzeti hegemonia nevében, hanem az állam érdekében, s a többi nemzetől azt kívánták, hódoljanak be nekik és fogadják el a német privilégiumokat.

Az állam számukra felsőbbrendű a nemzetnél, és ez a felsőbbrendűség az egyéntől teljes egyéniségének alávetését követeli meg. Nem akarják azt látni, hogy az osztrák állam különbözik a többitől és, hogy nemzeti sokszínűsége különleges jelleget ad számára, amelyhez, ha a nemzetiségek fenn akarnak maradni, hozzá kell igazítaniuk intézményeiket. Visszatértek a bürokrácia által megalkotott egységállam régi eszméjéhez, anélkül, hogy látták volna, hogy ezt csak az abszolutizmus képes fenntartani.

Éppúgy, mint II. József és Bach alatt, a bürokrácia volt az állam lényege, és most ők hiszik magukat az államnak. Ez hiba volt, mert a németek és más nemzetiségek közti ellentétet mindkét oldalon oly hevesse éleződött, hogy azt már igen nehéz megérteni. A szlávok a németeket makacs és tudatos zsarnoknak tartották, a németek pedig csodálkoztak és dühöngtek el nem ismertségük miatt. Ez alatt zsarnoki uralmat gyakoroltak – ahogy azt az egyik legeléslő több mondta közülük –, mind közül a legrosszabbat, olyat, amellyel már a zsarnok sem volt tisztában és, ami így még elviselhetetlenebb volt áldozatainak. Csak így magyarázhatjuk meg, mennyire elcsodálkoztak az ausztriai németek a nemzetiségek ingerültségén, és a németek csodálkozása mennyire meglepte a nemzetiségeket. A németek egyáltalán nem tudták megérteni a nemzetiségeket.

Más szóval, ez egyszerűen az a centralista elv, amelyet a németek úgy hirdettek meg, mint az ausztriai rendszer egyetlen elvét. Mivel az ausztriai szlávok teljesen ellenkező, a föderalista elvből indulnak ki, könnyen megmagyarázhatjuk miért nem tudja e két faj megérteni egymást, és miért kiált az egyik elnyomást, illetve a másik miért illeti ellenfeleit a hűtlenség vádjával. A németek azt akarták, hogy a szlávok áldozzák fel az állam érdekéért mindazt, amire ezek úgy tekintenek, mint szent és ősi jogukra. Azt akarták, hogy a szlávok úgy fogadjanak el minden német privilégiumot és minden igazságtalanságot, amelyeknek a szlávok ki vannak téve, mint szükséges és természetes dolgot. Természetesen a németek ezt az elméletet a múlt és az Ausztriában letűnt szerepük hatására alkották meg; de ezt az elméletet írták elő 1867-ben a politikai számítások, és az a félelem is, hogy Ausztriában azt a szerepet kaphatják, amit ők készítettek a jelenlegi Ausztriában a szlávoknak.

Ebben a küzdelemben elsősorban nyelvi kérdésről van szó. 1627-ben, Csehországban kihirdették a cseh és a német nyelv egyenjogúságát, ám a Má-

ria Terézia és II. József megalkotta bürokráciának szüksége volt egy hivatalos nyelvre.

Ez a nyelv szükségszerűen a német lett Ausztriában, és éppúgy mint Csehországban. A bürokrácia tehát a germanizáció hatalmas tényezőjévé vált. II. József – mint láttuk – messzebb ment és a német nyelvet monarchiájának egyetlen nyelvénvé akarta tenni. Ettől a pillanattól kezdve pedig, a germanizációs törekvések nem tűntek el Ausztriából. Ugyanakkor a szláv népek kezdtek ébredezni és ez az ébredés különösen a nemzet nyelvi és történelmi kultúrájában mutatkozott meg.

1848-ban feltűnt a nemzetiségi jogok elmélete és vele együtt a nyelvek egyenlőségének elve is. Ez az elv egyike lett azon cikkelyeknek még Ausztriában is, amelyek az állampolgárok alap- és személyi szabadság jogairól szólnak. Az egyenlőség elve eltűnt az abszolutizmus tíz éve alatt, amelyben a dinasztia egyetlen célja a germanizáció és a centralizáció volt. Schmerling, a választási kombinációival, igazságtalanságot követett el a nemzetiségekkel szemben. Az osztrák alkotmány eleve felszította a nemzeti érzelmeket, és kezdettől fogva megmérgezte az ausztriai közéletet. Az 1861-től 1867-ig tartó alkotmányos harcokkal egy időben azonban ismét feltűnt a nyelvi egyenlőség elve.

A hosszas germanizáló erőfeszítések és a német bürokrácia fölénye hagyományt teremtettek. A németet az állam nyelvének, az adminisztráció és a szolgáltatások közös nyelvének tekintették, és az osztrák németek döntő többsége nyelvének ezt a túlsúlyát – mely természetesen számukra az egész monarchiában különleges hatalmat adott – egy megszerzett jognak tartotta. A centralisták politikai számításból – mint az alkotmány által elfogadott centralista elv logikus következményét – államnyelvet követeltek. Az udvar kedvezett nekik, mivel évszázados álma volt egy homogén monarchia megteremtése.

A csehek harcba fogtak nyelvük egyenlőségéért, mert a nyelvi egyenlőség a nemzeti egyenlőséget jelentette számukra. Itt nem arról volt szó, hogy csupán elégtételt adjanak a különböző népek érzelmeinek, nemzeti törekvéseiknek vagy, hogy a németekkel egyenlő módon kezeljék őket. A cseheknek ezek döntő jelentőségű, gyakorlati szempontok voltak. Országukon belül olyan adminisztrációs szervekhez való tartozást akartak létrehozni, ahol saját nyelvüket beszélhetik; egyedül ez garantálná a közigazgatás szabályos működését. Hosszú ideig kizárólag a németek vagy a germanizált csehek nyerhették el a közmunkahelyeket. Most a csehek és a szlávok a nyelvi egyenlőség elvének kihirdetésével ugyanezeket az előnyöket akarták élvezni, s a németeket nehezebb állásokhoz juttatni, és ott szerezni nagyobb részt a maguk számára.

Végül, az oktatás az, ahol a nyelvi kérdés fontos szerepet játszik. Hosszú időn át a cseh nyelv száműzve volt az iskolákból, de most alkotmányos korba

léptünk és a nyelv ügye már nem vitatott, csak a küzdelem nyert más jelleget. A cseheknek új iskolákra volt szükségük, de a németek – egyetértésben a kormánnyal – ezt nem akarták engedélyezni. A kormány nem volt hajlandó hozzájárulni cseh középiskolák alapításához, mint például Bécsben, ahol a cseh népesség több mint 200 ezer lélek fölé emelkedett. Nem akart engedélyt adni arra, hogy Moráviában egyetemet alapítsanak; hosszú ideje a csehek hiába harcoltak, hogy megkapjanak néhány gimnáziumot és reáliskolát vagy egyszerűen néhány általános iskolát azokban a német régiókban, ahol a csehek kisebbséget alkottak.

A csehek az egész monarchia területén fizettek az állami iskolák fenntartásáért, de Csehországban, a „zárt területen” – mely a német határhoz közeli területet jelentette – ahol német többség élt, saját forrásokból kellett gondoskodniuk a cseh iskolák fenntartásáról. Tehát az iskolák és az adminisztrációban használt nyelv kérdése volt az, amelyben a németek és a csehek közti küzdelem a legádázabb módon folyt. Hogy jobban megvilágítsam a közoktatás helyzetét Ausztriában, néhány adatot említenék, melyeket hivatalos statisztikákból merítettem; 9 millió ausztriai németnek 5 egyeteme, míg 6 millió csehnek (és 2 millió szlováknak) csupán 1 egyeteme van Prágában, a 4,2 millió lengyelnek 2 egyeteme, míg a 3,4 millió ruténnek egy sincs, az 1,2 millió szlovénnek egy sincs, a 700 ezer olasznak egy sincs, a 230 ezer románnak egy sincs. A németek csak egyetlen feltétellel engedélyezték a cseheknek egy egyetem felépítését Moráviában: a moráviai cseh egyetemet bármely, egy teljesen jelentéktelen vidéki városba kellene helyezni, és egy új német egyetemet kellene alapítani Morávia fővárosában, Brno-ban. A középfokú oktatásban, a reáliskolákról és a gimnáziumokról a következő adatokkal rendelkezünk:

A németeknek	180	másodfokú oktatási intézménye van
A cseheknek	88	—
A lengyeleknek	35	—
Olaszoknak	8	—
Szerb-horvátoknak	6	—
Ruténeknek	3	—
Szlovéneknek	0	—
Románoknak	0	—

Ezen kívül 12 vegyes gimnázium létezik. Hogy egy kissé pontosabb fogalmunk legyen a különböző nemzetiségek közmnunkahelyi részvételéről, a következő számokat vizsgálhatjuk meg. 1900-ban a hivatalos összeírás után 1000 ausztriai közül:

németek	357
csehek	232
lengyelek	165
rutének	132
szlovének	46
szerb-horvátok	27
olaszok	28
románok	9

Ezer ember közül, akiket a közmunkahelyeken foglalkoztattak, az arányok a következőképpen alakulnak:

Németek	479	(+121)
Csehek	232	
Lengyelek	125	(-40)
Rutének	29	(-103)
Szlovének	32	(-14)
Szerb-horvátok	12	(-15)
Olaszok	35	(+7)
Románok	4	

A hadseregben, a számok még jobban kifejezik a helyzetet:
az 17552 tiszt közül:

Német	14 581 (!)
Lengyel	241
Cseh	200
Olasz	57
Szlovén	50
Rutén	23
Szerb-horvát	18
Román	1

Ezek a számok önmagukért beszélnek. Nincs szükség további példák említésére. Míg a szlávok, főleg a csehek, nemzeti létük bizonytalanságában vergődtek – félretéve a részletkérdéseket –, leginkább a föderalista alkotmányformáért küzdöttek.

Miután minden Ausztriában élő szláv nemzetiség eljutott a teljes nemzeti egyenjogúságig, miután biztosak lehetnek eljövendő létükben, e méltánytalanságból merítik a centralista alkotmány elleni küzdelmük indítékát. Így jobban érzik ezt az igazságtalanságot, mint valaha; és ezekre a részletkérdésekre összpontosít most az ausztriai nemzetek politikai küzdelme.

Az 1867-es alkotmány egyik cikkelye biztosít jogokat a nemzetiségeknek. A 19. cikkelyben a következőkről van szó: „az állam minden népe jogilag egyenlő és minden népnek sérthetetlen joga van nemzetiségének és nyelvének kultúrájához és védelméhez – az állam elismeri az országban használt nyelvek jogi egyenlőségét az iskolákban, az adminisztrációban és a közéletben. – Azokban az országokban, ahol több nép is él, az oktatási intézményeket oly módon kell megszervezni, hogy minden nép, saját nyelvén, anélkül, hogy az ország egy másik nyelvén való tanulásra kényszerítenék, kapja meg a tanításhoz szükséges eszközöket.” A cikkely alkotóinak szándéka szerint ez egy elv. A kormánynak adminisztratív szabályokkal kellene biztosítania e rendelkezés alkalmazását.

A cikkely megfogalmazásából úgy tűnik, hogy minden nép elégtételt és megfelelő garanciát találhat, valójában semmit sem jelentett. Ugyanis sok kértelmisséget takar. Vegyük mindjárt a „használt” szó jelentését.

Azt hangoztatják, hogy Csehországban az „ország” hivatalos nyelve a cseh és a német, de ugyancsak beszélünk az országban „használt” nyelvekről is. A törvény alapján a cseh és a német nyelv mindenhol egyenlő Csehországban.

Azonban egy nap, egy bíró Egerben, Csehország német területén arra hivatkozva utasítja el egy cseh nyelven írt panasz elfogadását, hogy e területen a cseh nem „használatos” nyelv, és a cseh munkásoknak nincs más eszközük arra, hogy kivívják igazukat a bíróság előtt, csak ha olyan nyelven indítanak pert, amelyet nem is ismernek. A cseh lakosság cseh nyelven intézi panaszait a bírósághoz; de német nyelven kapják meg a választ, amelyet nem értenek.

A bíróságok és az adminisztratív elöljárók közti kapcsolat csak német nyelven folyt. A cseh nem elfogadott nyelv. A bürokráciának teljesen németnek kellett maradnia, és még olyan cseh területeken is, ahol egyetlen német sem élt, az elöljáróknak meg kellett őrizniük német jellegüket. E kizárólag cseh területeken minden kapcsolat és közjogi cselekmény az elöljárók és a német alattvalók közt németül folyt; de a vegyes kerületekben, Csehországban és Bécsben, ahol a cseh nyelv be volt tiltva, a cseh alattvalókat soha nem irányították saját nyelvükön. Mindez így ment minden nap a 19. cikkely ellenére, mely lefektette a két nyelv egyenlőségét. Megérthetjük azt is, hogy egy ilyen helyzetben a cseheket szisztematikusan el kellett távolítani a közmunkahelyekről, és hogy a bürokráciának – amennyire csak lehet – német nyelvűnek kellett maradnia. Ugyanezt a helyzetet szánták a többi nemzetnek is; melyről a fentebb megadott számok tanúskodnak a legjobban.

Az alsó fokú oktatás különböző tartományok és községek kötelessége volt. A 19. cikkely alapján, minden nemzetnek egyenlő joggal rendelkezett, hogy a saját nyelvén oktatásban részesüljön, de a német többségű községek, akiknek – a törvény értelmében – a feladataik közé tartozott az iskolák létesí-

tése, rendszeresen elutasították a kisebbségek számára a cseh iskolák alapítását és fenntartását. Itt leginkább Csehország németek és csehek lakta vidékeiről volt szó. Ezeken a vidékeken, a cseh gyerekeket német iskolákba kellett beíratni, ahol germanizálták őket; és ha nem germanizálódtak el teljesen, analfabétaként és tudatlanként hagyták el az iskolákat. A törvények előírásai ellenére, a német önkormányzatok nem voltak hajlandók cseh iskolákat alapítani, és az előljárók sem erőltették ezt.

Más helyeken létrehoztak egy vagy két osztályt, ahol néhány száz cseh gyerek szorongott anélkül, hogy bármi hasznot húzott volna az oktatásból. Másutt olyan épületet tartottak fenn cseh iskoláknak, amely összedőléssel fenyegetett, és ahol komoly veszély nélkül nem lehetett tartózkodni. Ezek nem megfelelő, nagyon gyakran nyirkos és egészségtelen helyiségek voltak.

Csehországban, a „zárt területen”, számos helyen „fél-napos” oktatás folyt, ami körforgásszerűen zajlott: néhány száz gyerek jutott egy helyiségre; két osztályra osztották őket, amelyből egyik délelőtt, másik délután járt iskolába. Tudjuk jól, mennyit érhetett az ilyen tanítás. Elég gyakori eset volt, hogy azoknak a gyerekek a szülei, akiket szintén nem megfelelő, nyirkos és egészségtelen helyiségekben gyötörtek, megtagadták, hogy gyermeküket elküldjék az iskolába: az iskolabojkot csaknem ausztriai jellegzetességgé vált, amely kiválóan jellemezte a csehországi helyzetet. A gyereket iskolába nem küldő szülőket pénzbírsággal vagy börtönnel büntették meg, mivel az oktatás kötelező.

Hogy ezt a siralmas helyzet megszüntessék, a csehek a magánforrásokban találtak menedéket. Létrehoztak egy magántársaságot („Matitse Skolska”), amely cseh iskolákat alapított és tartott fenn a csehországi német és cseh területeken. Az egész cseh nemzet hozzájárult a kisebbségek iskoláinak fenntartásához és a „Matitse Skolska” évenkénti költségvetése százezreket tett ki. Volt azonban még ennél is felháborítóbb jogtalanság!

Szembeszökő példa erre Bécs. Bécsben közel negyedmillió cseh élt, mégis, e 250 ezer csehnek nem volt semmiféle joga az állami cseh iskolához. Ugyanígy nem volt joguk a magánforrásból fenntartott cseh iskola igénybevételehez, illetve alapításához sem.

A „Matitse Skolska” nem terjeszthette ki működését Bécsig. Cseh gyerekek ezreit kellett német iskolákba küldeni, ahol egyáltalán nem tanultak semmit, mivel nem értették a német nyelvet. Am mégis alapítottak egy cseh iskolát Bécsben. A bécsi Legfelsőbb Bíróság határozata értelmében az iskolának nincs nyilvánossági joga, ami azt jelenti, hogy az ebbe az iskolába küldött gyerekeknek állami iskolai tanítók előtt kell vizsgát tenniük, és így bizonyítaniuk, hogy részt vettek az oktatásban. Minden évben bécsi cseh iskolások menete jelent meg Csehországban vagy Moráviában, hogy itt tegyék le vizsgáikat és alkalmazkodjanak a Legfelsőbb Bíróság abszurd ítéletéhez. Fel kell

idézniük, hogy a 19. cikkely biztosítja minden Ausztriában lévő nyelv egyenlőségét és minden nemzet számára a saját nyelvén való oktatást.

A Legfelsőbb Bíróság azzal az ürüggyel mondta ki ítéletét, hogy a cseh nyelv nem alsó-Ausztria nyelve, nem a „tartomány nyelve”.

A csehek a visszaéléssel és a jogtalansággal szemben – törvényszegést és elnyomást kiáltva – a 19. cikkelyre hivatkoztak, ahol minden nyelv egyenlősége biztosítva van. Ez igen gyakran megesett és elmérgesítette a nemzeti érzelmeket. A 19. cikkelyben az állam biztosította minden nemzetnek az oktatáshoz és a neveléshez való jogot, az állam azonban döntőbírónak nevezte ki magát a nemzetiségek között.

Valójában az állam – a hagyomány és a történelmi fejlődés miatt – előnyben részesítette a németeket. Ez állandó okot adott a csehek számára, hogy vádaskodjanak, keseregjenek, tiltakozzanak, annál is inkább, mivel a nyelvi kérdés közvetlen közelről érinti a bürokráciát. Egy államnyelv mindenképpen szükséges, és ez természetesen a német nyelv, mivel a bürokrácia hagyományosan német nyelvű és germanizáló.

Tehát soha nem juthattunk odáig, hogy minden nép ki legyen elégitve, mivel az állam fenntartotta magának a közbelépés és az ítélkezés jogát az iskolák és a közmunkahelyek kérdésében. Az alkotmány fő elve – alkotóinak szándékát követve – bizonyára az adminisztratív szabályozásban keresendő.

Ezek a szabályozások, a különböző rendeletek, a nyelvek – különösen melyeket 1897-ben a Badeni-kabinet adott ki – története csupán a csehek és németek közötti ádag és örökös harc állomásai voltak; a csehek rendszerint kevéssé voltak megelégedve ezekkel a szabályozásokkal, amelyekkel a németeket irritálták.

Nevezetesen ez történt Taaffe alatt⁶³ az 1880-as és az 1886-os nyelvrendelet kapcsán. Ez abból eredeztethető, hogy az egész 19. cikkelyt teljesen rosszul, ellentmondásokkal telve alkották meg.

Minden nemzetiségi küzdelem e nyelvi kérdésre korlátozódott. Az iskolakérdéssel együtt az utóbbi években minden politikai harcban ez játszotta a fő szerepet. Az államnak soha nem sikerült pontosítani a kérdést, és elégedetté tenni népeit. A bürokrácia úgy magyarázza és értelmezi az elvet, ahogy neki tetszik. Minden nép tud olyan érvet kihozni belőle, amellyel megmutathatja elnyomását. Mivel mindenki másképp magyarázza, és a másik előnyében látja saját veszteségét, minden pártnak igaza van. A helyzet Ausztriában, az alkotmányban, a közéletben az, hogy minden ellentmondással teli így kimondhatjuk, hogy a 19. cikkely egy ausztriai cikkely.

---

⁶³ Eduard Taffee (1833–1895), ír származású osztrák államférfi, 1868 és 1870 között, illetve 1879 és 1893 között miniszterelnök.

II. Cseh államjog és az alapcikkelyek⁶⁴

A csehek új politikai programja – a nemzeti program viszontagságai – az állam történelmi jogának programja – a csehországi nemesség befolyása – a cseh népvézerek szövetsége a nemességgel – a csehek trializmusa – a cseh passzív ellenállás taktikája – Potocky és Hohenwart – az alapcikkelyek – az alapcikkelyek bukása

Az 1867-es alkotmány és megegyezés megszavazása után, mi lehetett a csehek magatartása? Az alkotmányt nélkülük és ellenük készítették, centralista jellegű volt és a föderalista elvnek tett engedmények csak látszólagosak voltak; rendszere logikátlan, tele kizárólag a szlávok ellen irányuló ellentmondásokkal; fenntartotta Schmerling választási rendszerét és jogilag szentesített minden igazságtalanságot, amelyeknek addig a szlávok képezték tárgyát.

Ilyen körülmények között a csehek nem sokáig haboztak. Új politikai programot kellett kidolgozniuk. Elkészült, s az új program a megelőző hat év politikai eseményeinek logikus eredménye lett.

A csehek által felvett magatartás – mikor elhagyják Schmerling Reichsrat-ját, elutasítva az 1867-es országgyűlési munkálatokban való részvételt, és delegációjuk elküldését Beust parlamentjébe, melynek el kellett fogadnia a dualizmust, és meg kellett szavaznia az 1867-es alkotmányt – világosan megmutatta, hogy az új cseh program merre fordul, ha a centralistáknak sikerül jóváhagyatniuk a dualizmust és a centralista alkotmányt. Biztos volt, hogy a csehek nem fogadják el a centralista rezsimet föderalista programjuk bukása után. Vagy folytatják a föderalista utat, vagy ez előbbi lehetetlennek gondolva, a magyarokhoz hasonlóan történelmi jog programját veszik elő. Legvégül ez utóbbit cselekedték.

A cseh nemzeti program viszontagságai nagyon érdekesek. Miután 1526-ban egyesül Ausztriával és Magyarországgal, „Szent Vencel Koronája” harcot indított a Habsburgok ellen, hogy megőrizze függetlenségét. A cseh nemesség rosszul védte ezt a függetlenséget.

1848-ban Csehországot megfosztották független állami lététől, és csupán egyik tartománya lett a központosított monarchiának. A magához tért cseh nép saját kezébe vette sorsát, és legelőször a nemesség útját folytatta. A nemzeti jogok elméletével átitatva, a cseh nép kezdetben követte ezt az idealista és filozofikus áramlatot, hogy elnyerje teljes függetlenségét. Az 1848-as nemzeti tanács munkálatai ennek az irányzatnak a tényleges kifejeződése.

---

⁶⁴ A II.-sel jelezett második rész a 251. oldtól a 266. oldalig terjed.

Az 1848-as pütkösi felkelés Prágában, mint láttuk, megakadályozta, hogy összeüljön a cseh országgyűlés és kidolgozza a nép által kívánt csehországi alkotmányt. A kormány azonban túlságosan félt ezektől a cseh felszabadítási kísérletektől.

A csehországi országgyűlés összehívása – melynek a monarchia más részeitől függetlenül alkotmányt kellett kidolgoznia az ország számára – a cseh állam történelmi jogának elismerése volt. A felkelés után, a centralista kormány bezáratta az országgyűlést, és alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze, amelynek a monarchiára és Ausztria minden részére vonatkozó alkotmányt kellett megszavaznia. A cseheket megfosztották országgyűlésüktől, függetlenségüktől és Csehország sorsáról az egész monarchiából érkezett képviselők döntöttek, bár törvényesen ezt csupán egyedül a csehországi németek és csehek teheték volna meg a csehországi országgyűlésen.

Mivel más megoldás nem volt, a csehek elhatározták, hogy az új helyzet alapján cselekszenek. Lehetetlennek tűnt számukra Csehország teljes függetlenségének kivívása, a pángermán veszély ugyanis komolyan fenyegette nemzeti létüket, és a kis, független cseh állam helyzete a Nagy-Németországgal szemben nagyon bizonytalannak tűnt.

Nem volt más kiút számukra csak az, hogy kövessék a többé-kevésbé független államokból létrehozott hatalmas Ausztriát, egyszóval, a föderális Ausztriát. Államjogi, politikai programjuk föderalista programmá alakult. Palacky először a Kremsier-i alkotmányozó nemzetgyűlésen, nemzeti föderációs tervet javasolt, de a kidolgozott terv a tartományok állami szövetségére épült.

1861-ben, a helyzet a csehek számára teljesen bizonytalanná vált. Az államjogi és a föderációs program között ingadoztak. Föderalistáknak kiáltották ki magukat, Palacky újból kidolgozta Ausztria föderalista értelemben vett újjászervezésének tervét, és közzétette „Osztrák államelmélet” című könyvét.⁶⁵

A hatalmas szövetségi Ausztria nevében, a csehek végül hevesen harcoltak a dualizmus ellen, amely minden szláv romlását jelképezte az Osztrák–Magyar Monarchiában. Tehát úgy folytatták a szövetségi politikát, ahogy azt Palacky 1848-ban lefektette.

Több más esemény mutatta azonban, hogy a csehek felkészültek történelmi programjukhoz való visszatéréshez. Utánozták a magyarok passzív ellenállását, és 1863-ban elhagyták Schmerling Reichsrat-ját.

Ezt a taktikát vezették be 1867-ben is a prágai országgyűlésen. Heves tiltakozásokat tettek közzé, amelyben szünet nélkül a csehországi államjogról beszéltek. Föderalisták abban az értelemben, hogy elismerték az Ausztriával való széles egység szükségességét, de szeparatisták is, mivel azt szerették vol-

---

⁶⁵ Palackynak ez a könyve 1866-ban jelent meg Bécsben, német nyelven.

na, hogy ez az egység a lehető leginkább tartsa tiszteletben a régi korona-jogokat.

Minden esetben a dualizmus ellen voltak és a cseh program fő jellemvonását a föderalista elv adta; 1867-ig, a csehek az októberi diplomát vették politikájuk kiindulópontjának, és annak alkalmazását követelték.

Az osztrák–magyar kiegyezés és az 1867-es alkotmány végül meghozta azt, amit a passzív ellenállási politikával és a magyarok taktikájának utánzásával előre látni lehetett: az államjog programját.

A cseh nemesség – melynek döntő befolyása volt a csehországi országgyűlésben Schmerling választási rendszerének köszönhetően – elsőként emelte fel az államjog zászlaját. A csehek – látva, minden föderalista tervük bukását és a Csehországgal jogilag egyenlő Magyarország sikereit, melyet magával a nemességgel együtt féltékenyen szemléltek – a nemesség kezei közé vették magukat.

A cseh nemeseknek ekkor döntő befolyásuk volt a cseh politikára. Az 1848-as alkotmánykísérletekben nem játszottak fontos szerepet. A forradalom előestéjén, a cseh nemesség az országgyűlésen tiltakoztak a cseh korona-jogok bitorlása ellen, de mielőtt – a csaknem általános választójog bevezetése miatt – megadták az alkotmányt, a nemesség háttérbe szorult. Annál is inkább, mivel főleg a cseh és osztrák nép számára arról volt szó, hogy az egyszer már összehívott parlament eltörli a feudális kiváltságokat. Azt is láttuk, mennyire csekély szerepet játszott a nemesség a Kremsier-i parlamentben.

1861-ben a nemesség szerepe ugyanúgy megnőtt, mint a bürokráciáé. A megerősített Reichsrat csak hivatalnokokból és nemesekből állt. Tudjuk mit tett Schmerling a nemességért híres választási rendszerével. Az országgyűlések teljesen a nemesek kezében voltak és ezáltal a Reichsrat is az ő befolyásuk alatt állt. Csehországban, a nemesség igazi politikai hatalmat alkotott.

Bemutattuk, melyek voltak azok a valós okok, amelyek a csehországi függetlenségi politika útjára sodorták őket, és miért hivatkoztak Eötvös⁶⁶ elméletére: a független tartományokban hatalmuk sokkal nagyobb lehet, mint egy központosított birodalomban. Ez az, ami bátorította a korona hű szolgálóit, hogy ellenálljanak a dinasztia akaratának. 1867-ig, a cseh nemesség abban reménykedett, hogy visszatérnek a dolgok régi állásához, amelyben ők maguk döntöttek az ország sorsáról.

A kiegyezés befejezése után a politikai helyzet teljesen megváltozott. A cseh nemesség – amely csupán neve és nem tettei alapján cseh, mivel már rég németté vált, nem ismerve sem a cseh népet, sem annak kultúráját, sem nyelvét – gyűlölte a német liberálisokat, akik a centralista kormány legnagyobb tá-

---

⁶⁶ Eötvös József (1813–1871), magyar politikus.

maszai, és akik Ausztriában valódi parlamentáris rendszer létrehozásában reménykedtek.

Másrészt, a cseh nemesség féltékeny lett azt látva, mekkora hasznot húzott a magyar nemesség Magyarország függetlenségéből. Andrássy gróf miniszterelnök,⁶⁷ nagy számú magyar mágnás magas rangú állami tisztviselő, hivatalnok, zsíros szinekúra tulajdonos és magas rangú bürokrata lett. A cseh nemesség pedig semminek sem számított Bécsben.

Annak érdekében, hogy elnyerjék Csehországban és az államban ugyanazt a szerepet, amit a magyar nemesség szerzett meg Magyarországon és Bécsben, a cseh nemesek nem láttak más eszközt, minthogy ugyanazt alkalmazzák, mint a magyarok. Ez utóbbiak a függetlenségükkel nyerték el kiváltságos helyzetüket. Mindenáron ugyanezt kellett tenniük Csehországban, ha a cseh nemesség meg akart őrizni valamit régi befolyásának maradványaiból. A régi 1848-as és 1861-es programjuk maradéka volt ez, de most az új rendszerrel akarták összeegyeztetni; a feudális urak szerepét már nem tudták eljátszani, ezért a bürokrácia útján kellett érvényesülniük és főszerepet játszaniuk az államban és Csehországban. Ezek azok az okok, melyek Csehország történelmi jogának lelkes híveivé tették őket és, amelyek a legsimulékonyabb német udvaroncokból hajlíthatatlan, radikális cseheké formálták őket. Így tudjuk megmagyarázni, hogy a csehországi nemesek – akik soha nem voltak sem csehek, sem hazafiak – miért voltak húsz évig a cseh nemzeti mozgalom politikai vezetői.

Más okok is szerepet játszottak az 1867 és 1879 között zajló politikai mozgalom nemesi túlsúlyában. A közkedvelt népszerűek – Palacky és Rieger – jól látták a magyar nemesség jelentőségét az 1848-as és 1867-es Magyarország függetlenségéért zajló politikai küzdelmekben.

A valóságban egyedül a nemesség nyert az ügyel. Mindketten panaszkodtak a cseh nemességre, mely elnémetesedett, a néptől idegenné vált, és amely felbecsülhetetlen szolgálatokat tehetett volna a nemzetnek.

1848-ban, Rieger ellenséges volt befolyásukkal szemben, eléggé liberális, sőt radikális gondolataival. Később, mikor a nemesség valódi aggodalmát fejezte ki a nép függetlenségéért, Rieger sokkal elfogadhatóbbnak találta a nemesség befolyását és végül teljesen az ő oldalukra állt. A sikeres jövő legjobb biztosítóit látta bennük.

1860-ban, a cseh nemesek elég közömbösnek mutatták magukat Csehország sorsával kapcsolatban. Más országok nemességével együtt a központosító bürokraták ellen harcoltak, és közreműködtek az októberi diploma nyil-

---

⁶⁷ Idősebb Andrássy Gyula (1832–1890), 1867 és 1871 között magyar miniszterelnök, 1871 és 1879 között közös külügyminiszter.

vánosságra hozásában, de ezt egyedül azért tették, hogy megszerezzék a hatalmat a részben függetlenné váló provinciákban, és hogy egyszerűen felváltásák a bürokráciát.

Ebben az időben Rieger keservesen panaszkodott rájuk. Most látva, hogy a magyar nemesség milyen előnyöket élvez az elszánt ellenállás után, elhatározták, hogy ők is ugyanezt teszik. Palatsky és Rieger, a Nemzeti Párt, az öreg csehek vezetői, örömmel üdvözölték ezt a váltást. A cseh nemesség utánozták a magyarokat, ugyanazokat a jogokat követelték Csehország számára, mint amiket Magyarország megkapott, látták egy föderális birodalom lehetetlenségét, s ezért Csehország számára ugyanazt igényelték, amit a magyarok kaptak Magyarországon: a dualizmus helyett trializmust akartak.

Tehát jelentősen közreműködtek az új politikai program kidolgozásában és a cseh nép régi, föderalista programjának elhagyásában. Palacky és Rieger, akik jelentősen eltúlozták a nemesség befolyását, és nem ismerték eléggé a kormány terveit, sem a dinasztia külpolitikáját, kiszolgáltatták a nemzetet a nemességnek.

Kezdetben nem bíztak bennük, most pedig – föderalista programjuk bukása után – túlságosan is. Tehát a nemességhez társult nemzet magáévá tette a nemesség taktikáját és konzervatív politikáját a centralista és a liberális németekkel szemben. Követte őket a passzív ellenállási taktikában – melyet a magyar példa alapján vezettek be – egészen 1879-ig, mikor megtört az ellenállás és a csehek beismerték vereségüket.

A dualizmussal szemben, a csehek a trializmus és a csehországi történelmi jogok programját állították fel. A nemesség saját célját, az osztályprivilegiumot követte; ezzel szemben a csehek – akiknek politikai célja teljesen más, mint a nemességé – azt remélték, hogy a nemesség segítségével elnyerhetik ugyanazt a helyet, mint Magyarország. Tehát ez a politikai helyzet Csehországban, amelyet az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés lezárása idézett elő. Ez az a végleges politikai program, amelyet a csehek megőriztek.

A trialista programot már a kiegyezés lezárásának másnapján megfogalmazták, amikor a csehek elutasították, hogy helyet foglaljanak Beust Reichsrat-jában. A prágai országgyűlésen, 1867. február 27-én, Rieger világosan kifejezte ezt, mikor megvitattak egy feliratot, amelynek a dualizmus ellen kellett tiltakoznia.

E tiltakozásra az 1867-es alkotmányszavazás előtt is sor került. Miután megszavazták, a csehek bosszúsága tovább nőtt; végleg elfogadták ezt a programot és ezen túl kitartottak az egyszer már kijelölt úton.

Ez az új cseh program kritikálható. Nem igazán felelt meg a század valóságának, amelyben elkészítették, s nehezen felelt meg a helyzet valóságának. Kiválóan megegyezett a csehek álmaival és kívánságaival, de következetesen belement a legkisebb részletekbe, nem volt sem valóságos, sem gyakorlati ér-

telme. Nem gondolhattak komolyan egy cseh állam megvalósítására, ha az ország népességének harmada elhatározta, hogy mindenáron harcolni fog ellene, és jogilag sohasem fogja elfogadni azt. Azzal csak tájékoztatlanságukat bizonyítják, ha Csehországot Magyarországhoz akarják hasonlítani.

Három évszázad történelmi eredményeit felejtjük el: Fehérhegyet, Mária Teréziát, az 1848-as parlamentet. 1861-ben a két nép helyzetének egyszerű megfigyelése igazolja helyzetük eltérő voltát, azt a különbséget, amely már a múltban is létezett, és ami a kiegyezés idején feltartóztathatatlan erővel jelentkezett. A csehek fáradhatatlanul – bár nem sok sikerrel – folytatták a történelmi jog politikáját. Hazafiassága miatt tiszteletre méltó az az ábránd, amelyből fakad, de amely nem kevésbé kiábrándító és veszélyes.

Tehát az egész nemzet, élén a nemességgel, egy olyan független helyzetet követelt, mint Magyarországé. A nép ebben látta az ausztriai probléma egyetlen megoldását. Az államjog egyfajta sérthetetlen dogmává vált; minden manifesztáció és értekezés átítatódott misztikus lelkesedéssel, mely ebből a valószínűságnak igen kis mértékben megfelelő programból származott. A németek és a csehek közti civódások sokkal ádázabbakká váltak, mivel a németek, a csehek hozzáállásában hegemoniájuk, sőt létük elleni támadást láttak. Csehországban, az újságokban és a gyűléseken Ausztria trialista alapú újjászervezését vitatták meg, és kidolgozták az eljövendő osztrák–cseh megegyezés terveit. A Reichsrat-ban 1863-ban bevezetett passzív ellenállási politika folytatódott.

Ausztriában a politikai pártok két csoportra oszlottak: az alkotmány hívei és annak ellenzői; az előbbieket a németek, utóbbiak pedig minden más nemzet, a konzervatív németek egy része és leginkább a csehek és a lengyelek. A németek többsége, az 1870-es időszakban, tehetetlen volt a belviszályok miatt.

A csehek elutasították a Reichsrat-ban való részvételt, és ezzel egyidőben hevesen harcoltak az új rendszer ellen. A megegyezés után megalakult köznépi kormány óriási nehézségekkel küzdött. A Reichsrat elvesztette minden erkölcsi és valódi erejét, miután a tiroliakkal együtt a bukovinai, lengyel és szlovén képviselők is elhagyták. Végül a cseh kérdés és a cseh nép ellenállása magával vonta a kormány bukását, és a tárgyalások szükségességét annak érdekében, hogy kibéküljenek a csehekkel. Ráadásul közrejátszott a külpolitika is. A külföldi tervek is a csehekkel való megegyezés felé terelték a kormányt.

Potocki gróf⁶⁸ alakított új kormányt, és rögtön felkészült a tárgyalásokra a cseh nép vezetőivel. Talán a kormánynak az volt a szándéka, hogy olyan helyzetet tartson fenn a cseheknek Ciszlajtániában, mint amelyet a magyarok a

---

⁶⁸ Potocki Alfréd (1817–1889), osztrák politikus, a cseh elképzelések támogatója, 1870–71-ben osztrék miniszterelnök.

horvátoknak Transzlajtániában. Csak akkor voltak hajlandóak tárgyalásokba bocsátkozni a csehekkel, ha azok abbahagyják a passzív politikát és visszatérnek a parlamentbe. A csehek érzelmeiktől elvakulva és tántoríthatatlanul, abban a reményben, hogy a siker elkerülhetetlen azon az úton, ami megmentette Magyarországot, elutasították az ajánlatot. Ezen kívül jól látták a centralisták teljes kudarcát, és a tehetetlenséget, hogy egy normális politikai életet vezessenek be a monarchiában. A centralista németek nehézségei megerősítették őket rendíthetlenségükben. A prágai diétában megszavaztak egy feliratot, utána egy másikat, amelyben megadták elutasításuk okait, és meghatározták történelmi joguk programját. Potocki küldetése tehát meghiúsult. 1870 novemberében benyújtotta lemondását.

Hohenwart⁶⁹ – Potocky utódának – kormányában, két fontos minisztériumot, a közoktatásit és a jogit, a csehekre bízta, név szerint Jiretchek-re és Habietinekre. A kormány nem sokkal a Német Birodalom Versaillesban történt kikiáltása után kezdte meg munkáját.

A kormány komolyan fontolgatta, hogy elégtételt ad a cseheknek. Poroszország győzött, és a dinasztia megértette – tisztábban, mint a múltban – azt az erőt, amit a szlávok önfeláldozása nyújt a porosz ambíciók ellen, és kiegyezésre törekedett velük, ugyanolyan őszintén, mint ahogy néhány évvel korábban megegyezett a magyarokkal. Ezzel szemben a németek, akiket megszállt Hohenzollern győzelme, Hohenwart kormányzása helyett – akinek az volt a feladata, hogy elégtételt adjon a cseheknek – inkább egy centralista kormányzásban reménykedtek. Hadat üzentek a kormánynak.

A németek ellenségeskedése ellenére, a kormány elkészített egy megegyezést a csehekkel. Ebben a cseh politikai vezetők is részt vettek. A centralista többségű parlament feloszlott, és az új választások kétharmados többséget adtak a kormánynak. 1871. szeptember 12-én a császár aláírta híres leiratát, melyben formálisan elismerte Csehország jogait és kötelezte magát azok betartására.

A megegyezés végleges kidolgozása egy új prágai országgyűlésre várt. A diétán belül egy harminctagú bizottság alakult. A császári leiratra válaszul, az uralkodónak felterjesztett egy feliratot és egy nemzetiségekről szóló törvénytervezetet, valamint egy új választási rendszert Csehországban, és végül, ami a legfontosabb, egy új alkotmánytervezetet, amely 18 „alapcikkelyeknek” nevezett cikkelyből állt.

Az alapcikkelyeknek kellett szabályoznia a független Cseh Királyság helyzetét, valamint kapcsolatát Magyarországgal és Ciszlajtánia más orszá-

---

⁶⁹ Hohenwart Karl Sigmund (1824–1899), osztrák politikus, 1871. február–októberben osztrák miniszterelnök. A Monarchia trialista átalakításának híve.

gaival. Legelőször is a csehek érvényesnek ismerték el az osztrák–magyar kiegyezést, és elfogadták a közös császári kormányt, a monarchia különböző részeinek külügyi közösségét, elismerték az osztrák–magyar egyezmény alapján felállított küldöttségek intézményét, amelyben 15 mandátumot követeltek a prágai diétának.

Ciszlajtánia számára, az alapcikkelyek elfogadták Csehország és Ausztria közösségét vám- és kereskedelmi ügyekben, a közvetett adók, a közlekedésügyben, a vasutak, a posták és a távírás terén, katonai és pénzügyekben, és az államadósság kérdésében. Annak érdekében, hogy törvényeket hozhassanak ezekben az ügyekben, meg kellett alakítani egy törvényhozó testületet, melyben a tartományok diétáinak küldöttei vehettek részt. Minden más ügyben a csehországi diétának lett korlátlan jogköre, így elsősorban az oktatást, az igazságszolgáltatást és a belső adminisztrációt kapta vissza.

A végrehajtó hatalmat Ciszlajtániában olyan végrehajtó szervek végzik majd, akik mellé tartományi miniszteri ranggal rendelkező tartományi kormányzókat rendelt ki. A végrehajtó hatalom tekintetében Csehországnak különleges helyzetet kellett biztosítani. A császári végrehajtó hatalomnak nem lenne joga beavatkozni Csehország ügyeibe. A törvények alkalmazása, azokat is beleértve, amelyeket a közös törvényhozó testületekben szavaznak meg, és a közös ügyekre vonatkoznak, csak annak a csehországi kancellárnak a hozzájárulásával lehetséges, akinek – mint, ahogy más kormányzóknak a megfelelő provinciákban (mivel a terv kiterjed az összes többi ausztriai provinciára is) – feladata a prágai diéta törvényeinek alkalmazása.

Csehország hozzájárult a ciszlajtán közös kiadásokhoz, a diéta küldöttei által meghatározott részesedési rendszer alapján. Végül egy szenátust alakítának, öröklődéssel bekerült és a császár által kinevezett tagokból, akiket a diéták terjesztenek listák útján eléje. E szenátusnak kormánytanács szerepe lenne; megvizsgálná és jóváhagyná a külföldi országokkal kötött államszerződéseket, és el kellene készítenie az alkotmányreform tervezeteit anélkül, hogy érintené Csehország új alkotmányát.

Ugyanekkor Morávia diétája is összeült, és megszavazott egy feliratot, amelyben teljesen elfogadta az alapcikkelyeket, és magukat Csehországgal szolidárisnak nyilvánították, így rendelve el Szent Vencel koronaországainak régi közösségét.

Főbb vonásaiban ez az osztrák–cseh egyezmény, vagy az alapcikkelyek. Rögtön észrevehető, hogy az alapcikkelyek nem a csehek ekkori politikai programjának kifejeződései. Csehország egyáltalán nem vált egyenlővé Magyarországgal. E tervben egyáltalán nincs szó trializmusról, inkább föderalista elvet alkalmaztak. A cseheknek nem volt elegendő erejük ahhoz, hogy kivívják teljes függetlenségüket. Engedményekre kényszerítették őket, és ugyanakkor, mikor elméletileg a történelmi jogukra hivatkoztak, készek vol-

tak elfogadni egy elég homályos és meghatározatlan föderalizmust. A régi következetlenség, a bizonytalanság és a logika hiánya az, ami mindig is jellemezte politikájukat.

Ezen kívül az alapcikkelyek nagyon komoly hibákat rejtettek. Hiányosak voltak. Más ausztriai országok helyzete nem volt meghatározva a tervezetben, nem volt egyértelmű, hogy a többi diéta vajon egyenlő-e a prágai diétával és vajon más kancelláriák és tartományi miniszterek is lesznek-e a csehországi mellett. Mindez alapot adott a kritikára és a tervezet bukásához vezetett. Az apparátusi rendszer, amelyet a cikkelyek javasoltak, igen bonyolult és nem nehéz némi szkepticizmust táplálni, ami a működését illeti.

A tervvel elsősorban a monarchia egységének hívei szálltak szembe, mivel megrémültek az új szervezet által kialakított zűrzavartól, majd a németek is, akiket az új alkotmány egy kedvezőtlenebb helyzetbe vetett vissza. A monarchia külső helyzete is megváltozott, és a birodalmon belül minden régi szövetség a szlávok elleni ádáz küzdelemhez fogott. E helyzetben, a csehek akkor cselekedtek volna okosan, ha korlátozzák és egyszerűsítik követeléseiket. Ám egyfajta vak csökönységgel elutasították a legkisebb engedmény formáját is.

Mindez a tervezet bukásához vezetett. A centralista németek kampányba fogtak a kormány ellen. A magyarokat is a terv ellen uszították, és ezek azt hangoztatták, hogy semmiféle közösséget nem vállalnak egy elszlávosított Ausztriával, és mindent megtesznek ezen átalakítás megakadályozására. A németek dűhe a tervezet ellen nem ismert határokat. Végül, Bismarck is őket támogatta, s rávette a szász királyt, hogy utazzon Bécsbe, ahol a politikai vezetésben való változás elérésére törekedett.

A császár, aki kezdetben hajlott arra, hogy a cseheknek engedményeket tegyen, nem volt képes ellenállni az egyesült támadásnak. A tervezetet elvették. Hohenwart kormánya visszavonult.

Egy leiratban a császár kihirdette, hogy az alkotmányreform csak a központi Reichsrat által valósítható meg; ezért felkérték a cseheket, hogy küldjenek képviselőket a diétából a parlamentbe. A csehek, válaszul a császári rendeletre, egy feliratban, nyíltan visszautasították a Reichsrat-ban való részvételt, és elhatározták, hogy folytatni fogják a passzív ellenállási politikájukat.

III. Taaffe kormánya és az 1890-es egyezmény⁷⁰

Auersperg kormánya – Taaffe és a passzív ellenállás vége – a csehek közti viszály – Taaffe kedvezményei a cseheknek – az idős és az ifjú csehek – az ifjú csehek győzelme – az 1890-es egyezmény – az egyezmény bukása – Taaffe bukása – politikai harcok Taaffe után

Auersperg új kormánya⁷¹ azonnal megkezdte a csehek elleni küzdelmet. A csehek központi parlament elleni ellenállását mindenáron meg kellett törni. A kormány a csehek elleni vad és kegyetlen üldözések korszakát nyitotta meg. A csehországi diétát feloszlatták, és a nagybirtokosokra gyakorolt óriási kormányza ti nyomás alatt az új választások ismét német többséghez vezettek a diétában. Olyan szégyenteljes eszközöket alkalmaztak, melyeket még kormányok sosem használtak a prágai diéta ellenállásának megtörésére, hogy elérjék ezt a német többséget. A csehek, akik visszautasították a Reichsrat-ban való részvételt, most elhagyták a prágai diétát. Moráviában hasonló eljárások vezettek ugyanerre az eredményre.

Annak érdekében, hogy egy csapásra véget vessenek a csehek passzív ellenállásának a parlamentben, a kabinet módosította a Reichsrat választási rendszerét. A diétától elvették azt a jogot, hogy képviselőiket beválasszák a Reichsrat-ba, létrehozva egy közvetlen választási rendszert a parlament által 1873. április 2-án hozott törvény alapján.

A centralizmus így megerősödött, mivel a közvetlen választások világosan kifejezték Ciszlajtánia egyöntetűségét. A németeket előtérbe helyező Schmerling-féle rendszer az új választási formával is konzerválódott; és az új választások alapján ők kerültek többségbe a kormányban. Ebben a helyzetben a csehek számára igen nehéz volt az ellenállás. Közeledett a passzív ellenállás vereségének órája. A bécsi sajtó dühös kampányt vezetett a csehek ellen, „kutyafalkának, kiéhezett farkashordának, hullarabló hiénacsapatnak” nevezte őket; úgy bélyegezte meg kérelmüket a két dialektus egyenlőségének bevezetéséről Moráviában, mint egy „képtelenséget és igazságtalanságot a sokkal civilizáltabb németekkel szemben”; sürgette a kormányt, hogy ne elégedjék meg többé félrendszabályokkal és kövesse a poroszok elzászi és lengyelországi politikáját. Lasser, a belügyminiszter igyekezett ezt kielégíteni.

---

⁷⁰ A III.-szel jelezett harmadik rész a 266. oldaltól a 278. oldalig terjed.

⁷¹ Auersperg Adolf (1814–1890), osztrák politikus, miután Hohenwart 1871. október 30-én lemondott a miniszterelnöki pozícióról, Auersperg lesz a miniszterelnök. Ezen pozíciót viszonylag hosszú időn keresztül, hét éven át tölti be, 1879ben mond le.

Auersperg kormánya, mely a liberális németekre támaszkodott, lassan teret veszített. Kielégítő helyzetet – az országon kívül és belül egyaránt – lehetetlen volt kialakítani; a liberálisok akadályozták azt a politikát, melyet a császár a Balkán-félszigeten folytatott, s amely a szlávoknak kedvezett. 1879. augusztus 14-én, a kormány megbukott, s a helyét Taaffe gróf⁷² vette át. Vele új korszak kezdődött az osztrák politikában.

Csehországban belső viszály osztotta meg a nemzetet. A passzív politika hosszú éveinek, amelynek célja a Csehország számára való államjog elnyerése volt, végzetes következményei lettek. Elszigeteltségükben a csehek egyfajta dogmává, egy bálvánnyá emelték álmukat a függetlenségről. Azokat, akik kétségbe merték vonni ennek gyakorlati értékét, vagy rávilágítottak az ilyesfajta remények hiábavalóságára, pártütőnek és hazaárulónak kiáltották ki. Csehországban csak ebben az államjogi álomban éltek, nem foglalkoztak semmi mással, csak ebből a szempontból vizsgálták a politikai kérdéseket. A kritika eretnekséggé vált, és az államjogi politika fanatizmusba fordult.

E helyzetben a leglogikusabb politika a passzivitás volt, és ez csodálatosan meg is felelt a csehországi lelkiállapotnak. Mégis e politika tele volt kétértelműséggel és baklövással. Az államjog egy tiszteletreméltó ábránd, egy nagyon is jogos remény, de csak egy remény. Az eseményekből kiderült, hogy e program nélkülözi a józan észet. *A priori* nem lenne helyes elítélni, és alapelvvé tenni ezt az ítéletet, de nevetséges úgy beállítani, mint a politikai élet *sine qua non* állapotát.

A politikai küzdelmekben mindig csak a realitás- és lehetőségérzéssel megáldott emberek győzedelmeskednek. Az államjogi politika tehát elkerülhetetlenül bukásra volt ítélve. Már bemutattuk mennyire abszurd az államalapítás gondolata a népesség egyharmadának akarata és minden tiltakozása ellenében. A csehországi németek nem fogadták el az alárendelt helyzetet, bármilyen komolyak is lettek volna azok a garanciák, amelyeket a csehek adtak volna számukra az elnyomással és a jogtalansággal szemben. Az államjog, mely bekerült az első tervezetbe 1867-ben csak egy jelmondat volt, amelyben a legnagyobb remények rejtőztek, „egyike azon rejtélyes szavaknak, melyek ellenállhatatlan erővel telepszene a tömegekre”, de ez csupán csak egy szó volt.

Azok, akik hivatkoztak rá, szükségesnek vélték elméletben fenntartani, és egy meghatározatlan időre elhalasztani kivitelezését. 1871-ben a nemesek, akik elsőként emelték fel az államjog zászlaját, nem merték pontosítani céljukat, és az alapcikkelyek, amelyeket e jog lelkes hívei dolgoztak ki, szinte semmit sem tartalmaztak ezen alapelvől, mivel a cikkelyek inkább föderalista ér-

---

⁷² Taaffe grófról lásd a 62. számú lábjegyzetet.

telemben fogantak. Még ez a terv is, amelyben oly kevés hely jut az államjognak, megbukott a szlávok külső és belső ellenségeinek dühén és ellenségességén. Egy körültekintő politikusnak, aki képes megérteni az igazi helyzetet, és képes felbecsülni a terveivel ellentétes vagy kedvező erőket, el kellett döntenie, hogy teljesen otthagyja-e a programot vagy sem. Hosszú küzdelmek után a csehek végül megértették ennek szükségességét.

Az Ifjú Csehek Pártja⁷³ – amely eredeténél fogva Havlicek-hez kötődött, és egy kicsit liberálisabb és radikálisabb volt, mint az ócsehek – volt az első, aki a passzív politikát támadni kezdte. Ez a politika eredményezte, mint már említettük, azt az elviselhetetlen légkört, mely oly súlyosan nehezedett mindekire.

Amikor Taaffe-nak sikerült megnyernie a nemesi köröket, amikor az udvar belekezdett balkáni politikájába és szüksége volt a szlávokra azok ellen a liberális németek ellen, akik elleneztek e politikát, amely a kormányt arra kényszerítette, hogy engedékenynek mutakozzon a csehekkel szemben, akik rászánták magukat a kapitulációra. 1879. szeptember 23-án, a cseh küldöttek visszatértek a parlamentbe, hogy részt vegyenek a munkálatokban.

Az engedmények, amelyeket Taaffe kormánya adott a cseheknek annak fejében, hogy képviselők visszatérnek a bécsi parlamentbe, nagyon szűkösek voltak: Prajaknak, a morvaországi csehek vezetőjének belépése a kormányba, egy trónbeszéd passzusa, mely a cseh küldöttek tiszteletre méltó lelkesedéséről szólt és néhány homályos ígérlet a nemzetiségek jogegyenlőségéről. Ettől kezdve, Taaffe arra kényszerült, hogy avval a jobboldallal kormányozzon, ami a csehek, a lengyeleket, a szlovéneket és a klerikális németeket foglalta magában. Különös ellentmondás: a kabinet azokra a pártokra támaszkodva kormányzott, akik szembehelyezkedtek az alkotmánnyal, szemben annak lelkes híveivel, a centralista németekkel.

Taaffe tanúbizonyságát akarta adni a csehek iránti szimpátiájának. 1880. április 19-ei rendeletében kihirdette a népek és nyelveik egyenlőségét, de a csehek nem voltak elégedettek: a rendelet, amely messze volt attól, hogy kikiáltsa a cseh és német egyenlőséget, a belső ügyintézés hivatalos nyelvének a németet ismerte el. Végül is előrelépés volt, amelyet Prágában egy cseh egyetem alapítása jelentett, és egy olyan kevésbé merész választási rendszer kidolgozása, amely mégis enyhítette a régi rendszer legsúlyosabb visszaéléseit.

---

⁷³ Itt jegyezzük meg, hogy Csehországban a 19. század második felében, különösen az évszázad utolsó évtizedében egy nagyon tagolt pártstruktúra alakult ki. A fontosabb pártok az alábbiak voltak: Ócseh Nemzeti Párt, Szabadelvű Ifjúcseh Párt, Csehszláv Szociáldemokrata Munkáspárt, Cseh–Morva Gazdapárt (később Csehszláv Agrárpárt), Cseh Nemzeti Szocialista Párt, Cseh Néppárt, Cseh Haladó Párt.

Mindezen engedmények ellenére, a csehek nem voltak elégedettek. Sokat kaptak, de az igazságtalanság még mindig elnyomta őket, és messze elmaradtak végső céljuktól: Csehország függetlensége még mindig csupán álom volt. Ezen kívül az ifjú és az ócsehek vitája elmérgesedett azzal együtt, hogy hatalma a monarchián belül megnőtt, a nemzet sokkal harciasabbá és radikálisabbá vált.

A két fél már szemben állt egymással a passzív ellenállás kérdésében. Később kibékültek, de a radikálisok elégedetlenek voltak ezzel a politikával és az ócsehek Bécsben kivívott hiányos sikereivel. Az elégedetlenkedés okai megsokszorozódtak. Az ócsehek politikája, mely először a mindent vagy semmit elvre épült, kompromisszumos politikává vált. Egy negyed századig, az ócsehek szövetségben voltak a nemességgel és a papsággal, akik arra kényszerítették őket, hogy fogadják el reakciós és klerikális lépéseiket, amelyek erős nemtetszést váltottak ki a demokratikus érzelmű cseh nemzetből. E szövetség nagyban hozzájárult ahhoz, hogy lassanként elvesztették minden befolyásukat az országban. Ráadásul Taaffe nemigen volt feljogosítva arra, hogy olyan komoly engedményeket tegyen a cseheknek, ami nyílt szakításhoz vezethetne közte és a liberális németek közt. Ezen kívül a korona soha nem akart túlmenni bizonyos határokon a cseheknek adandó kedvezmények terén, nehogy veszélyeztessék a monarchia egységét, tehát Taaffe inkább a baloldal felé hajlott. Taaffe politikai eredményei tehát nem elégitették ki az összes csehet. Egyre inkább viszonzást vártak azért a segítségért, amelyet az ócsehek nyújtottak a kabinetnek. Ezzel szemben a németek, akik 1848 óta, minden a szlávoknak adott engedményben saját létük elleni támadást láttak, akadályozták a cseheknek adott engedményeket és növelték saját követeléseiket.

A csehek azon követelésével szemben, amely a nemzeti egyenlőséget érintette, azt javasolták a parlamentnek, hogy a német nyelvet tegyék meg Ausztria államnyelvének. A prágai diétától azt kívánták, hogy Csehországot osszák fel; egyrészt német territóriumokra, ahonnan a cseh nyelvet száműznék, másrészt cseh territóriumokra, ahol a német még mindig megmaradna hivatalos nyelvként.

A csehek, akik úgy védték hazájuk egységét, mint történelmi jogelvük következményét, egy pillanatig sem gondoltak arra, hogy ilyen engedményeket tegyenek, annál is inkább, mivel Csehországban egyetlen olyan kerület sincs, amely kizárólag német lakosú. E követelésekkel szemben a cseh radikalizmus természetesen támaszt találhatott a cseh néptömegek körében, amely belefáradt az ócsehek kevésbé zárkózott politikájába; utóbbiakat az arisztokrácia vezette és kormánypárti oldallá vált, mivel nem tudott azonnal olyan hasznot húzni, amely kielégítette volna a felforgatott országot.

Az ifjúcsehek tehát taktikai változást követeltek. A prágai országgyűlési választáson 1889-ben, a választók nekik adtak bizalmat, és ugyanakkor hely-

telenítették az ócsehek konzervatív politikáját. A választások az ifjúcsehek, az ellenzéki oldal győzelmét és az ócsehek bukását hozták el. Utóbbiak képviselőinek felét nem választották újra.

Csehországban a csehek és a németek közti harc sem volt kevésbé heves. A németek már 1883-ban elvesztették többségüket a diétában. Minden megegyezési kísérlet hiábavaló volt a túlzó német igények miatt, amelyek ahelyett, hogy lecsillapították volna a cseheket, még inkább felháborították őket.

1886-ban a németek nem voltak hajlandóak részt venni a prágai diétán, miután az elutasította azt az ajánlatukat, hogy német és cseh territóriumokra osszák fel az országot. Ezután a könyörtelen küzdelem megszakítás nélkül folyt tovább a két nép közt. Ekkor Taaffe, az udvar óhaját követve újból megkezdte a tárgyalásokat, hogy a két nép megegyezésre juthasson. Az ócsehek, mindenütt az ifjú csehektől fenyegetve és a diétán elszenvedett súlyos vereségük hatására, némi sikert akartak felmutatni. Ahelyett, hogy a Csehországban kibontakozott népi mozgalmat követték volna, kitartottak a nemességgel kötött szövetségük és a régi kormányzati politikai taktikájuk mellett.

Mikor Taaffe meghívta őket a németekkel való tárgyalásra, örömmel fogadták el az ajánlatot. E tárgyalásokat, melyek válságot idéztek elő a nemzetben, a „Ponctuation” vagy az 1890-es megegyezés néven ismerjük. E megegyezésben a következő pontokban értettek egyet:

- a csehországi közoktatás legfelsőbb tanácsának összetétele;
- az ország mezőgazdasági tanácsának megosztása;
- iskolák a cseh és a német kisebbségek számára;
- kereskedelmi kamara alapítása Csehország keleti részén;
- a kereskedelmi kamara választási rendszerének revíziója;
- a prágai fellebbviteli bíróság megosztása;
- a bírók kinevezésének szabályai az elsőfokú bíróságon;
- a nyelvek kérdése;
- a közös ügyintézésben használt nyelvek kérdése;
- nemzeti kúriák alapítása és
- a választási rendszer reformja.

A közoktatási legfelsőbb tanács két szekcióra – egy csehre és egy németre – lett osztva; így minden nép saját maga számára szabályozhatta a saját iskoláit érintő kérdéseket. Az egyesített két szekció illetékessége kiterjedt a Csehországban lévő minden iskolát érintő közös ügyekre és a kisebbségi iskolák alapítására, amelyek megalapításuk után a megfelelő szekcióhoz kerültek. A kisebbségi iskolákat az állam költségén azokban a közösségekben alapították és tartották karban, ahol 80 iskoláskort elért, más nemzetiségű gyere-

ket számoltak össze, és akiknek az apja 3 év óta élt e közösségben és igényelte azt, hogy gyermeke anyanyelvi oktatást kapjon.

A mezőgazdasági legfelsőbb tanácsot is két szekcióra – csehre és németre – osztották, melyek szintén a közös ügyek intézése esetén ültek össze. Ezen kívül minden szekció önállóan működött. A jogi és adminisztratív körzetek oly módon lettek átalakítva, hogy amennyire csak lehet, egy csoportban legyenek akár a cseh, akár a német községek.

Ennek érdekében megnövelték számukat. A prágai fellebbviteli bíróságot is két szekcióra osztották – csehre és németre –, és 26 tanácsadónak ismernie kellett mindkét nyelvet, a többi 15-nek csupán a németet.

A belső bíróságokon lévő nyelvhasználatot is a körzetek felosztása után kellett szabályozni, és Taaffe 1880-as rendeletét felül kellett vizsgálni. A közös ügyintézés nyelveinek használatát a következő diéta ülészakában szabályozták.

Végül az egyik legfontosabb reformot, a választási rendszer módosítását is el kellett végezni. A kormánynak be kellett mutatnia a diéta előtt a következő ülészakban, a nagybirtokosok kúriáját érintő választási reform tervezetét, majd az általános reformtervet.

A városok és a vidéki községek kúriája helyett két új kúriát kell alapítani: a cseh és a német kúriát. A kereskedelmi kamara képviselőinek e két kúria egyikébe be kellett lépni. Megmaradt a nagybirtokosok kúriája. Minden kúriának joga volt, hogy megvétőzzon minden kérdést, amely Csehország alkotmányára, a választási rendszerre, a közös ügyintézés és azon oktatási intézmények nyelvhasználatára vonatkozik, ahol a megosztás nem valósult meg.

Ezek az általános vonásai a megegyezés 11 cikkelyének. A cseh nép helyzetében e mű, amelyhez az ócsehek hozzájárulásukat adták, csak elégedetlenséget és felháborodást szított. Mindez igen messze volt Csehország függetlenségének, a nyelvi és a két nemzet egyenlőségének elismerésétől. A királyság egysége megtört, egy sérthetetlen területet németnek ismert el, ahol ezek abszolút urak lettek, teljesen cserbenhagyta Morvaországot és Sziléziát, az egyezmény egy szót sem szólt ezekről. A német kerületben a cseheknek semmi joguk sem volt, míg a cseh kerületekben a németek egyenlőek voltak a csehekkel; a cseh kisebbséget cserbenhagyták a német régiókban, ahol a németek uralmát örökre biztosították.

A németek nagyon elégedettek voltak a megegyezés eredményével. Ezzel szemben, az ifjúcsehek, akiket nem is hívtak meg a tárgyalásokon való részvételre, elfogadhatatlannak nyilvánították a „Punctuation”-kat, és igazi vihart korbácsoltak a tömegekben. Az ország teljes oszthatatlansága és az ország teljes autonómiájának feltételével megvalósuló a két nemzet közti egyenlőség voltak azok, amelyek számukra érinthetetlen dogmát alkottak, és amelyre csak végső esetben szűkítették volna történelmi joguk programját.

Az ifjúcsehek, akiket a tömeg is támogatott, igyekeztek megakadályozni az egyezmény megszavazását. Amikor a bécsi parlamenti választásokon, 1891-ben az öcsehek elbuktak, és csak két mandátumot őriztek meg, az egyezményt végleg eltemették. A kormány és a németek mindenáron, akár erőszakkal is, arra törekedtek, hogy megvalósítsák az egyezményt. Csehország csaknem forradalmi állapotban volt. Az egész nemzet ellenállásba kezdett, radikális dinasztia- és németellenes légkör alakult ki.

Prágában ostromállapotot hirdettek ki, és soha nem látott nemzeti küzdelmek rázták meg az országot. Mivel a nemzeti küzdelmek a burzsoázia, a középosztály küzdelmei voltak, Taaffe, akinek nem sikerült a két nép vitáit az egyezménnyel elhárítania, úgy gondolta, hogy a nemzeti gyűlöletet, amely kevésbé súlyos és kevésbé elmérgesedett az alsóbb osztályokban, le lehet csilapítani azzal, hogy beveszi ezeket az osztályokat a közéletbe. A Reichsratnak egy választási reformot javasolt, ami bukásához vezetett.

Az 1890-es egyezménytől az általános szavazójog bevezetéséig a csehek folytatták küzdelmüket a németek ellen. Taaffe kormánya alatt a cseheknek tett engedmények elkeserítették a németeket, de ugyanúgy a cseheket is, akik hiányosnak vélték azokat. A két nép radikalizálódott, a gyűlölet és a nemzeti szenvedélyek jobban felszínre törtek, mint valaha.

Az 1891 és 1897 közötti időszak zavaros és ádáz küzdelmek korszaka, amelyben a parlament elvesztette minden tekintélyét és egész erkölcsi befolyását. A csehek tökéletesítették szervezetüket, a németek támaszt találtak bennük pángermanista agitációjukban.

Badeni⁷⁴ kormánya alatt, aki folytatni akarta Taaffe politikáját, a csehek, cserébe az osztrák–magyar kiegyezés megszavazásáért, újabb, nyelvüket érintő jogokat kaptak. A németek felháborodtak, és obstrukcióba kezdtek.

Badeni utóda, Gautsch⁷⁵ báró, visszavonta a cseh nyelvre vonatkozó rendeleteket, s ez az ő obstrukciós politikájukhoz vezetett. Mivel a parlamentnek nem volt hatalma, a kormány a 14. cikkelyt léptette életbe, a valóságban többé nem létezett parlamentarizmus.

Minden, a két nép megegyezésére irányuló kísérlet hiábavalónak bizonyult. Egész Ausztria e rezsim alatt szenvedett, a helyzet szinte elviselhetetlen volt. Minden áron megoldást kellett találni a problémára. Hosszas habozás és a konzervatívok ellenállása után, az udvar – az osztrák–magyar kiegyezés megszavazásának szükségessége, a kemény tüntetések és a munkásosztály fenyegetései hatására – elhatározta, hogy az utolsó lehetséges eszközhöz nyúl: 1907-ben megadta az általános választójogot az ausztriai népeknek.

---

⁷⁴ Badeni Kasimir (1846–1909), lengyel arisztokrata, 1895 és 1897 között osztrák miniszterelnök.

⁷⁵ Gautsch von Frankenthurn (1851–1918), osztrák politikus, 1897–98-ban, illetve 1905–1906, ban, továbbá 1911-ben tölti be az osztrák miniszterelnök posztot.

VIII. fejezet

Az ausztriai probléma megoldása⁷⁶

1. A probléma megoldásának tervei

Az ifjúcsehek politikája – az ifjúcsehek föderalizmusa – az 1903-as alkotmányreform terve – az ifjúcsehek jelenlegi programja – a különböző cseh politikai pártok; a realisták – a realisták programja – a szocialisták és az ausztriai probléma – a szocialisták és a nemzeti küzdelmek – a német szocialisták programja – a különböző nemzetek teljes autonómiája Ausztriában – a személyi rendszer – az iskolák kérdése – a nyelvek kérdése – a demokrácia győzelme – e rendszer kritikája – territoriális rendszer – Ausztria, a homogén nemzetterületek föderációja

Konklúzió. Az 1906–07-es választási reform – az általános választójog és következményei Ausztriára

Az 1890-es megegyezés talán nem volt olyan rossz, mint ahogy azt Csehországban gondoltuk. Mégis a sugárzóbb ifjúcseheknek sikerült elérniük az ócsehek összeomlását. Az a kiváló gondolat, hogy olyan adminisztratív csoportokat alapítsanak, amelyek amennyire csak lehet, ugyanazon fajbéli lakosokból állnak, adhatott volna néhány komoly kedvezményt a cseheknek, s azok, akik ma a problémára vajmi kevésbé komoly megoldást javasolnak, csak ebből az alapelvől indulhatnak ki.

Elengedhetetlen feltételnek tűnt a cseh kérdés teljes megoldása. E megoldást, mint láttuk, már 1848-ban ajánlották Kremsierben már akkor, amikor a nemzeti küzdelmek még nem voltak ilyen hevesek. Végül is, a széles autonómiával rendelkező homogén kerületek intézménye elvezethetett volna ahhoz, hogy a nemzetiségek maguk, saját érdekeikben bírók és önrányítók legyenek, és nagymértékben lecsökkentsék az állami beavatkozást ügyeikben.

A realista párt ismét felvetette a programot, amelyet a szocialisták kifejtettek, s akik levonták az utolsó következtetéseket. Azon körülmények között, melyben a megegyezést kidolgozták, egy pillanatig sem álmódhattunk arról, hogy elfogadjuk. Csehországban a közvélemény radikális volt, a történelmi jog, amely a megegyezésben kemény csapást kapott, még mindig az egész cseh politika jelmondata volt és a németek örömmujjongása elég jól megmu-

---

⁷⁶ A VIII. fejezet a 278. oldaltól a 307.-ig oldalig tart. Ezt a fejezetet Beneš két részre osztotta, az első rész I.-sel jelölte, míg a második rész a „Konklúziók” elnevezést kapta. Az I.-sel, jelzett rész a 278. oldaltól 320. oldalig tart.

tatta, melyik oldal húzta ebből a legtöbb hasznot, tehát az ifjú csehek nemzeti radikalizmusa győzedelmeskedett.

Az ócsehek, elvben még mindig megőrizve az államjogot, a megalkuvó nemzeti politika útjához tértek vissza. Az ifjúcsehek felváltották őket, de nemsokára ugyanarra az útra léptek, és nem csupán a nemzeti kérdésben, hanem egész programjukban. Ugyanúgy, mint az ócsehek, ők is szentnek tekintették Csehország történelmi jogát; számukra is ez volt a cseh politika végcélja.

Számításba vették azonban azokat az óriási nehézségeket, amelyek ennek az álomnak a megvalósulása előtt tornyosultak, így azt, hogy a Csehországban és egész Ausztria területén élő németek leküzdhetetlen akadályt jelentenek. Azt, hogy Ausztriában nincs olyan igazi erő, amely egy cseh állam megalapítását szeretné, hanem inkább olyan erők léteznek, amelyek megakadályoznák a terv megvalósulását.

Egyedül a cseheknek származna ebből előnye, de el vannak szigetelve és a megvalósításhoz saját erejük sem elegendő. Az ifjúcsehek felismerték ezt, és nemzeti politikájukat ehhez a tapasztalathoz akarták igazítani, de saját maguk is megalkuvókká váltak.

Belátták, hogy a cseh kérdés megoldása csak akkor közelíthető meg, ha az egész ausztriai probléma megoldására törekszenek, ami annyit jelent, hogy egy olyan alkotmányreformra kell törekedniük, amely egyetlen – ám egész Ausztriára alkalmazható – elven alapszik. Egy ilyen reform csak föderalista lehet. Az utolsó években az ifjúcsehek ebbe az irányba orientálták nemzeti politikájukat. Ez egy elég lényeges, de nem kevésbé kétes változás volt: elméletben nemzeti radikálisok voltak és államjogot követeltek, a valóságban azonban föderalisták voltak.

Ráadásul ez a bizonytalanság jellemezte az egész cseh politikatörténetet. Hosszú éveken át a csehek a történelmi jogi program és a föderalista program, a történelmi jog és a természetjog közt hánykódtak, és mikor végül nyíltan a föderalizmus mellett döntöttek, a határozatlanság újból megjelent: a történelmi vagy a természetjognak kell-e túlsúlyt adni, tehát, hogy Ausztriából tartományok föderációját vagy nemzetek föderációját kell-e kialakítani? Újból ugyanaz a kérdés.

Melyik alapvető e két elv közül, melyik igazabb és melyik képes végre elvezetni az ausztriai és cseh probléma végleges megoldásához? Természetesen a természetjog elengedhetetlen; és ráadásul történelmi jogot követelni elég veszélyes, mert ez az elv maguk a csehek ellen is felhasználható. A cseh politika minden korszakában éreztük a természetjog erejét, és az összes nemzeti küzdelmet kizárólag e jog nevében vezették. Az ócsehek, az ifjúcsehek (és a radikálisok) a történelmi jogot dogmaként hirdették, ám rögtön megalkuvó politikába fogtak, amelyben a történelmi jog teljesen eltűnt; azért harcoltak,

hogy néhány nemzeti kedvezményt kapjanak, és a természetjog nevében kellett küzdeniük, és elnyerniük ezeket.

Azt hirdették, hogy soha nem akarnak lemondani történelmi jogukról, de a gyakorlatban állandóan el kellett ismerniük, hogy egyedül a természetjog elve az, amely megkönnyítette számukra, hogy elérjenek bizonyos sikereket a politikában. Igaz, a történelmi jog nem értéktelen, de hogy használni tudjuk, kedvező politikai helyzet szükséges. Egyébként semmi sem reális és megvalósítható ebből. Hívei nem vették észre, hogy a történelmi jogok szentesítéséhez, fenntartásához és kivívásához anyagi erő is szükséges, míg a természeti jognak tiszta és megcáfолhatatlan erkölcsi ereje van, és soha nem tudjuk örökre eltiporni. A cseh nép története elég jól mutatja ezt.

Ma ezt megértjük Csehországban, ahol e program igen nagy teret veszített. Az ifjúcsehek azonban megmaradnak e félreértésben, állandóan összetévesztik a természeti és a történelmi jogot, s így a nemzeti probléma komoly megoldásának képtelenségét is. A cseh realista párt és a szocialisták sokkal ésszerűbbek e kérdésben. Ez megmutatkozik az alkotmányreform tervében is, amelyet az ifjú csehek pártja 1903 decemberében mutatott be a parlamentben, s amelynek legfőbb vonása annak föderalista jellege. E tervben a csehek a következőket kéri: általános választójog bevezetése (ez 1907-ben megvalósult), a diéták küldötteiből álló szenátus, az országgyűlési választási rendszer átalakítása, amelyet a diéták maguk valósítanak meg, az érdekképviselői rendszer eltörlése és nemzeti kúriák alapítása. Ha egyes országok kívánják, egyetlen diétában is egyesülhetnek az országok csoportosulásában.

A diéták hatóköre kiszélesedne. A parlament csak a Magyarországgal közös ügyeket, a kül-, kereskedelmi és hadügyeket, végül a közös pénzügyeket intézné. A tervezet kikötéseket tartalmaz a polgár- és a büntetőjog terén. Minden más ügy a diétákhoz tartozik.

A végrehajtó hatalom kettős: egész Ciszlajtániáé, és az országoké. Mindkettő: az államminiszterek a központi parlamentnek, az országok kormányzói a diétáknak felelősek. A dualizmust az ügyintézésben el kell törölni, és minden politikai adminisztrációt azokra a szervekre ruháznának, amelyek az autonómia és a bürokrácia összetételéből állnak.

Az ország ügyintézése önálló lenne, és a községek, kerületek és végül az országrészek ügyintézését alkotná. A harmadfokú bíróságok az ország ügyintézésének székhelyein lennének.

A vámbevételek, a monopóliumok és a közvetett adók az államot illelnék, a többi jövedelem az országrészeket. Az országrészek magukra vállalják az adminisztráció fenntartását. Annak érdekében, hogy kiegyenlítsék az állami deficitet, az országrészek előre rögzített részesedést fizetnének.

A nemzetiségek egyenlőségéről szóló törvények ki lesznek egészítve. A nyelvek ténylegesen egyenlők lesznek; a nemzeti kisebbségeket sajátos intéz-

kedésekkel és a nemzeti konfliktusok eldöntésére alapított döntőbíráóságokkal védenék. E tervben igen jól felismerhetjük Palacky már 1848-ban közzétett ötleteit és programját. Az 1861 és 1867 közti időszak cseh politikai programja, amelyet különböző emberek többször is újfogalmaztak, vagy amelyet csak a csehországi közvélemény követelt, sem volt idegen az ifjú csehek által itt kifejezett elvektől. Mégis egy negyvenévi bizonytalan politikai élet után, a csehek nyilvánosan elszédtek a föderalista programot, amelyben, elméletben még mindig megőrizték régi történelmi jogi programjukat, mint a nemzet végső célját.

Ez jutott kifejezésre a párt politikai programjában, amelyet múlt év márciusában újra pontosítottak, azon Reichsrat-választások előtt, amelyet első alkalommal rendeztek az általános választójog alapján. Az Ifjúcsehek Pártja önmagát liberálisnak, demokratikusnak, de mégis nemzetinek és az állam történelmi jogának híveként jellemezte. A cseh koronának függetlenséget követeltek, amely megfelel vagy a nép szükségleteinek, vagy a királyság elévülhetetlen történelmi jogainak. A párt megkülönböztetés nélkül egyesíteni akar minden néposztályt a germanizáció és a centralizáció ellen, egy másik nép privilégiumai ellen, a nyelvek teljes egyenlőségéért az adminisztrációban, az oktatás és a hivatalnokok kinevezésének egyenlőségéért.

Az ifjúcsehek ellenfelei a királyság akár különböző országokban, akár nemzeti területen való bármiféle megosztásának. Mivel e cél csak fokozatosan, elsősorban csak részleges alkotmányreformmal érhető el, nem akarnak egy passzív és meddő ellenállásba belekeveredni, hanem részt vesznek a politikai küzdelmekben, hogy elnyerjék mindenek előtt a diéta hatalmának megnövelését, és azután több szabadságot kapjanak az adminisztrációban.

Ma a cseh nép ugyanolyan megosztott a nemzeti program kérdésében, mint a megelőző korokban volt akkor, amikor először az idős csehek, majd a fiatalok irányították a politikát.

Az 1890-es krízisben két új politikai párt kezdett befolyást szerezni a közéletben. Egyrészt a radikálisok,⁷⁷ akik határozott hívei a történelmi jognak, s kivettek néhány hangzatos jelmondatot az államjog régi történelmi programjából, és ma ezeket használják erősen kétértelmű sikerrel, hogy a tömeget a mindezt vagy semmit politikába vonják bele.

---

⁷⁷ Beneš itt a Cseh Nemzeti Szocialista Párt-ra gondol, melynek elnöke Vaclav Křofac számos esetben élesen Habsburg-ellenes álláspontra helyezkedett. Ezen párt koalícióban az Államjogi Haladó Cseh Párt-tal, az 1907-es választásokon a megszerzhető 108 cseh mandátumból 9-t szerzett.

Másrészt a realisták⁷⁸ – akiket egy ritka tehetségű ember, Masaryk professzor vezet – akik az utóbbi 15 évben óriási erkölcsi befolyást gyakoroltak az egész csehországi közéletre. Végül itt vannak az agráriusok, akiknek pártja néhány éve alakult, és akiknél az osztályérdek az uralkodó, de akik nemzeti programjukban nemigen távolodtak el az ifjú csehektől. A realisták nemzeti programja a lehetőség és a valóság iránti érzékből merítkezik. Elutasítanak minden nemzeti romantikát, és pontosan megértik a helyzetet Csehországban és Ausztriában.

Helyesen vetik az ifjúcsehek szemére azt, hogy soha nem vonták le a logikus következtetéseket a természeti jog, a nemzetiségi jog és a történelmi jog közti alapvető különbségből. Magukat határozottan a természeti jog híveinek nyilvánították, nem pedig a történelmi jog híveinek. Ebből az elvből – mint logikus következmény – ered nemzeti programjuk. Nem hisznek annak a régi cseh állam visszaállításának lehetőségében, amely olyan, mint a feudális korban. Föderalisták. Elutasítják az ifjúcsehek programjának kétértelműségét, amely elméletben a történelmi jogból indul ki, ám gyakorlatban, a mindennapi küzdelmekben, a természeti és a nemzetiségi jogok elvén alapszik.

Mivel a realisták a természeti jogból indulnak ki, következőképpen határozottan federalisták. Az ausztriai problémát és a cseh kérdést decentralizációval akarják megoldani, federalista és autonomista értelmű alkotmányreformmal. Az autonóm egységek a különböző ausztriai tartományok lehetnének, történelmi fejlődésük alapján. A diéták hatalmát megnövelnék. A legdemokratikusabb értelmű községi autonómia lenne az újjászervezés első feltétele.

Végül a realisták, annak érdekében, hogy megoldják a csehek és a németek közti küzdelmek fájdalmas kérdését a vegyes területeken, elővették már a Kremsier-i alkotmányban is alkalmazott kerületi rendszer ötletét. Végül is a két faj megbékélése Csehországban csak akkor lehetséges, ha a két nép teljesen önálló. El kell választani egyiket a másiktól. Azért, hogy két vagy három nép nyugodtan tudjon közös életet élni, mint például Svájcban, hosszú történelmi fejlődésnek kell közreműködnie.

Ausztriában egy ilyen hagyomány nem tudott kibontakozni, és ott, ahol létezett, mindent megtettek, hogy tönkretegyék. Több mint egy évszázada folynak a harcok, és messze vannak attól, hogy elcsendesedjenek, sőt napról napra elmérgesednek. Nincs más eszköz tehát, csak a kerületek intézménye, amelyek – mint már elmagyaráztuk – többé-kevésbé lehetővé teszik, hogy a nemzetiségek saját maguk döntsenek ügyeikben. Bizonyára soha nem szün-

---

⁷⁸ Masaryk 1900-ban alapítja meg az ún. Cseh Néppártot (később Haladó Cseh Párt), amely a 1907-es választásokon 2 mandátumot szerzett.

tetik meg teljesen a küzdelmeket, de egy csomó konfliktusalkalom elkerülhetővé válik. Az állam a nemzetiségekre hagyná ügyeik intézésének gondját úgy, ahogy ők jónak látják, és csupán biztosítaná a rendet és a közélet szabályosságát. Minden nemzetiség saját erőforrásaiból fejlődhetne, és az államot már nem vádolhatnák azzal, hogy előtérbe helyezi egyiket vagy másikat.

A realisták tehát az adminisztratív és bírói körzetek nemzetiségi alapú megosztását akarják. Beleegyeznek a községek megosztásába is. Ebben nem látják a királyság egységének szétszakadását. Elfogadják az ország magas hivatalainak felosztását, a diéták nemzeti kúriákra való felosztását, és végül a kisebbségek törvényes védelmét.

Úgy tűnik, csak ez lehet az igazi megoldása a cseh és ausztriai problémának, legalábbis az az út, amellyel meg lehet oldani. Ma, Csehországban és Ausztriában a közvélemény általában ezt a megoldást fogadja el. Végül a cseh szocialisták, akik az 1907. májusi választásokon megszerezték a szavazatok csaknem felét, magukévá tették ezt az elvet a többi nemzet szocialistáival együtt, és levonták belőle az utolsó logikus következtetéseket.

Az ausztriai probléma megoldásának érdekében, a szocialisták abból az elvből indultak ki, hogy az Ausztriában elnyomott népek újjászületése csak a kapitalista fejlődés egy formája.

A különböző nemzetek közti küzdelmek is csupán a kapitalista rezsim következményei, és a nemzeti kérdés végeredményben szociális kérdés, ugyanis a feudális társadalom elleni küzdelmek Ausztriában nemzeti jelleget öltöttek. Ma is, Csehország északi részén a cseh munkások összetévesztik a szociális igazságért és a nemzeti igazságért folyó küzdelmet. Ezen kívül a németek lakta területek gazdaságilag sokkal fejlettebbek, mint a csehek által lakott területek. Ezek és a többi nemzet, gazdaságilag a németektől függ. A németek e tényből levonták a logikus következtetést, mégpedig azt, hogy nekik kell túlsúlyban lenniük egész Ausztriában mindenféle szempontból.

A nemzeti küzdelmek során a különböző nemzetek csupán az állam támogatásával elégíthették ki igényeiket; de az állam csak akkor tett engedményt, ha kényszerítették, és ha engedményt tett az egyiknek, azt a másik kárára tette, tehát a nemzetek egymás közt harcoltak a fölényért és a hatalomért. E harcoknak egyetlen oka a centralista alkotmány. E harcok főleg a nemzetiségek erkölcsi szükségleteiben nyilvánultak meg, mert e szükségletek a legtermészetesebbek, és közösen mutatkoznak meg.

Ez végzetes következményekkel járt a munkásokra nézve. Ha a nemzetek egymás közt harcolnak, a munkások nem hiányozhatnak e harcokból. A közéletben minden feltett kérdést csak a nemzeti küzdelmek szempontjából ítélik meg.

Így ez meggátolta a munkásokat, hogy minden erejükkel az osztályharcba vessék magukat. Az osztályharcokban a munkásoknak nemzetközinek kell lenniük, de a nemzeti harcok előbb kizárják a nemzetközi szolidaritás összes elvét: a burzsoázia harca a hatalomért és a munkások osztályharca semmilyen esetben sem feleltethető meg egymásnak, az egyik kizárja a másikat. Mivel a nemzeti küzdelmek oka Ausztriában a centralista alkotmány, a munkásoknak feltétlenül szükségük van arra, hogy módosítsák azt, és hogy lehetetlenné tegyék a burzsoázia nemzeti küzdelmét.

A munkások tehát egy olyan alkotmányt követelnek, amely lehetővé teszi a nemzeti egyéniség és nyelv kultúráját, amely képes minden nép erkölcsi szükségleteit teljesen kielégíteni anélkül, hogy harcolni kényszerítené őket a természetes és ősi szükségleteikért. Ez csak úgy lehetséges, ha minden nemzet önmagát kormányozza; az államnak csak az lenne a szerepe, hogy minden ausztriai nép közös érdekeit védje.

De hogy lehet újjászervezni Ausztriát oly módon, hogy minden nemzet önmagát kormányozza? Territoriális vagy egyéniségi elv alapján?

A nemzetek olyan szétválasztása, amely az ugyanazon fajhoz tartozók által lakott területek alapján osztotta volna fel az országot, lehetetlennek tűnt; Csehországban például vannak olyan német területek, amelyek nagy cseh kisebbségekkel rendelkeznek, és amelyeket nem lehet körülhatárolni a nemzeti- ségek alapján.

A csehek és németek itt ugyanazon kantonokban, ugyanazon közösségekben, gyakran ugyanabban a házban élnek. Ezen felül, a két faj közt a határok nincsenek megszabva, az ezekbe a régiókba állandóan ki- és bevándorló cseh munkások miatt. A területi elv nagy számú cseh lakost áldozna fel a németeknek, és a nemzeti küzdelmek fennmaradnának az ország felosztása ellenére.

A probléma egyetlen megoldása tehát a szocialisták elmélete szerint, Csehország és a többi ausztriai ország összes lakosának elosztása egyéni elv alapján. Az ország kizárólag az egy nemzetiséghez tartozó egyének egységeire lenne felosztva, és minden állampolgárnak saját nemzetiségi körzetében lenne joga feliratkozni. Az ugyanahhoz a nemzethez tartozó, nem csupán ugyanabban a körzetben, hanem az állam egészében a különböző területeken élő egyének egy nemzeti egységet, egy testet, egy erkölcsi személyt képeznének. Ez egész egyszerűen egész Ausztria számára a törvények személyi elvét jelentette volna; ez az elv csupán minden nemzetnek kizárólag az erkölcsi érdekeit érintő ügyeiben lett volna alkalmazható. Ennek a nemzeti egységnek, ennek az erkölcsi személyiségnek lenne a feladata, hogy tagjainak minden erkölcsi szükségletét kielégítse; biztosítsa számukra az iskolák, színházak, könyvtárak, múzeumok, intézmények, az oktatás stb. szükséges mennyiségét. Ügyeljen a tagjait érintő törvények szigorú alkalmazására, tehát saját admi-

nisztrációval és jogszabályozással rendelkezzen; tagjaitól behajtsa az adókat; tehát minden szempontból igazi állam legyen.

A nemzeti egységeknek azonban meg kell magukat védeniük az állam ellen is abban az esetben, ha az utóbbi az egyiket a másik kárára előnyben szeretné részesíteni, vagy a központi hatalom javára kívánja felhasználni őket. A védelem egyetlen eszköze az állam és nemzeti egységek egész adminisztrációjának demokratizálása. A bürokrácia nem tudna fennmaradni az ausztriai nemzetek jövőbeli föderációjában. Területileg az országrészeket kerületekre osztanák. A közigazgatási kerületeket és a községeket, amennyire lehetséges, ugyanazon faj népességéből alakítanák ki. A vegyes kerületekben minden nemzetiség jogi egységet alkotna, és ügyeinek intézésében önálló volna. Minden egyes nemzeti és adminisztratív részegységnek lenne az általános választások által megválasztott speciális tanácsa, amelynek kizárólag saját nemzetének erkölcsi érdekeivel, iskoláival, nemzeti oktatási építményeivel, múzeumaival, színházaival, könyvtáraival, stb. kellene foglalkoznia. A szó konkrét értelmében vett adminisztratív és politikai helyi gazdasági ügyek intézéséhez a kerületekben, a körzetekben és a községekben, az általános választójog alapján választott vegyes tanácsokat kellene felállítani, ahol a kisebbségek arányosan vennének részt.

E kerületek, körzetek és községek, mint politikai és adminisztratív egységek – akiknek kizárólag gazdasági ügyekben és a politikai ügyintézésben van illetékességük, és akiknek szoros kapcsolatuk lenne a központi végrehajtó hatalommal (mivel ezek valójában a központi hatalom szervei, a törvények és szabályok alkalmazásának és végrehajtásának, a helyi rendőrségnek, a higiénának, a katonai ügyeknek stb.) – úgy tűnik, igazi anomáliában vannak e rendszerben. Ugyanis, e rendszer egyedül a személyi elven nyugszik, és ez egyben az egyedisége is. Az adminisztrációs egységeket területi alpra helyezi úgy, mint a művészeti és irodalmi szövetségek. A nemzeti harcok elkerülése érdekében nagyon szűk hatókört tart fenn számukra, tehát kizárólag a nemzet erkölcsi érdekeinek kielégítését, mintha a harcok csak az erkölcsi érdekekért robbantak volna ki. A nemzeteknek bármely területen kell is élniük, gazdasági érdekeik vannak, kapcsolatban vannak a kormánnyal, szükségük van rendőrségre, és mindez kizárólag a területhez kötődik. Így kényszerűen visszazuhanak a területiális rendszerbe, az egyéni elv képviselője ellenére. Ezek az egységek, tanácsok, gazdasági és a politikai ügyintézés szervei jól bizonyítják ezt, mivel a területiális elven nyugszanak; soha nem lehet nemzeti részekre bontani őket, különösen a vegyes területeken nem.

Tehát Csehország és Ausztria egész rendszerének felépítését (mivel e rendszert egész Ausztriára kell alkalmazni) a következő módon kellene elképzelni: minden községben, minden körzetben, minden kerületben, ahol két különböző nemzetiség lakik, három intézmény, három egység, három tanács len-

ne: például Csehországban minden adminisztratív alegységben lenne nemzeti egység és tanács, német egység és tanács, és utána lenne a közös politikai és gazdasági ügyeket intéző vegyes tanács.

Hozzá kell tenni, hogy azok a községek, körzetek és kerületek, ahol a túlgyenge kisebbségeknek nincs anyagi eszközük, hogy külön szerveződjenek, mint nemzeti egységek, homogének és nem vegyesek lennének; a kisebbséget beolvasztanák a közösségbe. Képzeljük el ezt a hatalmas adminisztratív összetettséget! Sziléziában három nemzet lakik egyazon városban: tehát kilenc helyi egység és tanács lenne! Teljesen lehetetlen összeállítás.

Minden nemzeti egység a kerületekben, a körzetekben, a községekben nemzeti testet formálna, melynek élén a nemzeti tanács lenne, mint az adminisztráció legfőbb szerve, és illetékes lenne minden, eme egységek számára fenntartott ügyben, ami annyit jelent, hogy kizárólag az erkölcsi érdek ügyeiben és azokban, amelyek nemzeteik védelmére vonatkoznak az állam és a többi nemzet részéről történő elnyomással szemben. Ez egy igazi nemzeti országgyűlés lenne, amely egy felelős minisztert delegálna a központi kormányba. E miniszter útján lennének kapcsolatban a testületek és a nemzeti tanács a központi kormánnyal és az uralkodóval. Egész Ausztria tehát nyolc különálló nemzeti területből állna.

Az iskolák kérdése könnyen megoldható. Az államnak semmilyen illetékessége nem lenne az iskolák alapítását érintő ügyekben. E szempontból minden nemzet önálló lenne és abszolút felügyelője közoktatásának. Az általános és középiskolákat a községek és tanácsaik, míg a kerületi iskolákat a kerületi tanács alapítaná és tartaná fenn. Végül, minden iskolánál a nemzeti tanácsnak korlátlan illetékessége lenne, és főleg a felsőiskolákkal kellene neki foglalkoznia. A vegyes kerületekben, minden nemzeti iskola a neki megfelelő nemzeti tanácshoz tartozna, a kerületeknek, községeknek, körzeteknek semmi köze sem lenne az oktatáshoz. Tehát, minden harc az iskolákért, amely oly hevesen dúl a csehek és a németek közt, egy csapásra megszűnne.

A nyelvek kérdésének megoldása sem lenne kevésbé könnyű. Azokban a kerületekben, ahol a népesség homogén, a köztisztviselők nyelve a többség nyelve lenne. A kisebbségek sem szenvednének kárt, mivel nemzeti tanácsuk ügylene arra, hogy a köztisztviselők előtt nemzeti szempontból ne legyenek elnyomva. A vegyes kerületekben minden nemzet saját nyelvén intézné ügyeit ugyanúgy, ahogy saját iskoláira felügyelne. Csak azon ügyek intézése lenne kétnyelvű – cseh és német – megkülönböztetés nélkül egyik vagy másik nemzet számára, melyek közösek a vegyes körzetekben.

Az egész állam újjászervezésének alapja a kerületek autonómiája lenne – amelyeket a legdemokratikusabb értelemben szerveznének –, mivel az adminisztráció demokratizálása a munkásosztály programjának lényeges pontja. Egyébként Ausztria nemzeti autonómia értelemben vett újjászervezését nem

lehet megvalósítani másképp, csak ha a demokrácia teljesen győzedelmeskedik. Ma a különböző ausztriai népek burzsoáziája semmi áron nem akarja engedélyezni a proletariátusnak a demokratikus választási rendszert, mert minden demokratikus rendszer előnyben részesítené az elnyomott nemzetiségeket és ártana az elnyomóknak. A demokráciáért folyó harc tehát Ausztriában a nemzeti küzdelmek része és formája is.

Igaz, hogy ezzel a rendszerrel a legsúlyosabb visszaéléseket elkerülhetnék, de a nemzeti küzdelmek legalább részlegesen fennmaradnának, főleg a vegyes régiókban, mint Csehországban, ahol a cseh munkások német kapitalistáknak dolgoznának; vagy, mint Galíciában, ahol a rutén mezőgazdasági munkás dolgozna a lengyel nagybirtokosnak, stb.

A munkásság gazdasági szempontú kizsákmányolása ugyanakkor mindig a nemzeti elnyomás jellemvonása lenne, mivel e nemzeti érzés annyira természetes, és hogy a gazdasági küzdelmekben ösztönös ellenségeskedés bontakozik ki mihielyt az elnyomó – a munkás erejének kizsákmányoló jellegén kívül – még külföldi jelleggel is bír. Emellett a küzdelmek csak egy szocialista rendszerben fognak eltűnni.

A német szocialisták a nemzeti autonómia irányába való megoldást szükségesnek és egyetlen logikus lépésnek tartották. Magát a burzsoáziát is kötelezni fogják, hogy elfogadja. Ugyanis a helyzet Ausztriában elviselhetetlen; minden parlamenti munkát, az egész közéletet elmérgesítik a nemzeti küzdelmek és a legkisebb és legostobább kérdést is felhasználja a két párt, hogy harcoljon az ellenséges nemzettel. Ezen kívül Csehországban, a cseh nép egyre több teret nyer. Ha a németek nem akarnak később abba a helyzetbe kerülni, amelyben a csehek vannak jelenleg – tehát a csehek fennhatósága alá kerülni –, mindenáron el kell fogadniuk a nemzeti autonómia programját, főleg a községi közigazgatásban. A választási rendszer által támogatott németeknek ma hatalmuk van azokban a községekben is, ahol nagy kisebbségben élnek.

A választási rendszer demokratizálása csak nagyon szűk időre állítható meg. Aztán a csehek uralmát fogják nyögni. Ezen kívül a mai bürokratikus közigazgatás a jövőben nem tartható fenn. Ez okoz minden bajt, és ez teszi az ausztriai problémát oly bonyolulttá. Ebben a rendszerben ez el fog tűnni.

E rendszer alkotóit követve, az ausztriai probléma ilyen megoldása meg egyezik a szocialisták gazdasági problémájával. A nemzeti kultúrát és erkölcsi javakat mindenki tulajdonává tenné, elérhetővé mindenki számára, főleg a munkásosztály számára, amelynek ez ma lehetetlen. Megszüntetné a nemzeti küzdelmeket, amelyek megakadályozzák a munkásokat, hogy minden erejükkel megkezdjék az osztályharcot.

E harcokat a centralista alkotmány tartja fenn; tehát a megfelelő értelemben kell átdolgozni. Ausztriának nemzetek föderációját kell alkotnia, a régi országrészeket és történelmi tartományokat oly módon kell átalakítani, hogy

homogén nemzettesteket alkossanak, amelyeknek saját adminisztrációjuk és egy teljesen demokratikus értelemben szervezett törvényhozásuk van; a törvényhozás szempontjából teljesen autonómok lennének.

A következőképp foglalhatjuk össze a szocialista programot, ami az alkotmányreformot illeti: a központosítást fel kell váltani egy teljes demokratizálással, nem a monarchia történelmi tartományainak javára, hanem a nemzettestek, a kerületek, a körzetek és a községek javára. Kivétel nélkül az általános választójognak kell működnie minden választáson. Az adminisztratív autonómiának – az angol önkormányzathoz hasonlóan – teljesnek kell lennie. A községeknek, körzeteknek, és kerületeknek joguk legyen, hogy nemzetiségük alapján felső nemzeti egységbe szerveződjenek. A kerületeknek és körzeteknek, amennyire lehet, nemzetiségi alapon kell részekre oszlaniuk. Meg kell alapítani a nemzeti országgyűléseket, és teljes szuverenitást kell adni nekik.

E program néhány pontjával kapcsolatban szkeptikusak lehetünk és kritizálhatjuk azokat az elveket, amelyekből a német szocialisták kiindulnak. Sok az utópia ebben a rendszerben. Ami leginkább megdöbbsent egy figyelmes olvasót, az a rendszer óriási összetettsége és utána a személyi elv. Ez a személyi elv, amely alapján megszervezik az adminisztratív egységeket terület nélkül, az egész rendszer lényege. Nos, egyszerűen vessük el a személyi elvet. Az egész rendszer romba dől.

Ugyanis, soha nem láttunk még különösebb ellentmondást: két ortodox, marxista szocialista megalkotja a politikai újjászervezés rendszerét, ahol háttérbe akarják szorítani a területet és ennél fogva, a gazdasági kérdéseket. Teljesen elkülönítik egymástól a morális és a gazdasági érdekeket, az egyiket a másiktól, s nem látják a gazdasági és ipari fejlődést, egy régió gazdasági értékének és ugyanezen régió magas szellemi és kulturális fejlettségének szoros kapcsolatait és kölcsönös befolyását. Azt akarják, hogy például a cseh ipari munkások, akik oly sokan vannak a német régiókban, maguk fizessék saját iskoláikat, míg a német kapitalista, aki e cseh munkások munkájából gazdagszik meg, a régióban lakva nemzeti területébe fog fizetni és semmit sem fog adni annak a régiónak, ahol ő maga lakik. Ez egyszerűen abszurd. Túl messzire mehetnénk ezzel a rendszerrel.

A realisták tehát az adminisztratív és bírói körzetek nemzetiségi alapú megosztását akarják. Beleegyeznek a községek megosztásába is. Ebben nem látják a királyság egységének szétszakadását. Elfogadják az ország magas hivatalainak felosztását, a diéták nemzeti kúriákra való felosztását, és végül a kisebbségek törvényes védelmét.

Megmutathatjuk néhány más jellegzetes vonását ennek a személyi rendszernek. Elsősorban a németek érdekében lett kitalálva. A németek annyira szét vannak szórva az egész monarchiában, hogy csaknem lehetetlennek tűnik

alkalmazni rájuk a területi újjászervezési rendszert, míg minden más nemzet területileg egy nemzeti blokkot alkot.

E rendszer alapján minden nemzet saját iskoláit fizeti. Ma az állam finanszírozza őket. Márpedig, uralmuk utolsó századában a németek mindent megkaptak az államtól, amire szükségük volt. Most minden nemzet saját iskoláit fogja fizetni: a németek – akik a leggazdagabbak, a leghatalmasabb gazdasági és ipari osztályokat alkotják – élvezni fogják múltbeli előnyeiket, és a többi nemzetnek is meg kell alapítania saját iskoláit, melyekből soha nem volt elegendő.

Még nagyobb célzást teszek a rendszer abszurditására. Kelet-Galíciában minden nagy földbirtokos lengyel; ezzel szemben az egész nép rutén. Nos, ezek a nagybirtokosok, akik kizsákmányolják a ruténeket és területüket, két lengyel egyetem és középoktatásuk fenntartását fogják fizetni, és a szegény ruténeknek soha nem lesz saját egyetemük, saját gimnáziumuk és saját reáliskolájuk, mivel nincsenek meg az anyagi forrásaik.

Ugyanez a helyzet a többi városban, ahol a gazdag osztályokat a németek, a munkásságot a szlávok alkotják. Ugyanez a helyzet Bécsben. Ez a rendszer egyszerűen ellenkezik minden gazdasági elmélettel és minden adóelmélettel. Nem akarok beszélni itt több ellentmondásról: a szocialisták az oktatás ingyenessége mellett vannak. Márpedig ez a rendszer az iskolák fenntartására szabja meg az adókat. Micsoda kiváló ürügy a reakciós erőknél, hogy ellenezzék az új iskolák alapítását! Kiemelhetnénk néhány kritikát a nyelvek kérdéséről a közmunkahelyeken, de ez nem vezetne túl messzire.

A logikus következtetés az, hogy ez a rendszer ugyanolyan megvalósíthatatlan, mint amennyire igazságtalan. Ez egy mesterséges alkotás, amely nem mindig realista. Minden esetben inkább megtalálhatjuk a megegyezés és a megoldás elemeit a múlt példáiban, a Kremsier-ben bemutatott Palacky programban, vagy az 1890-es egyezményben, a cseh realista párt politikai programjában, vagy végül a cseh szocialisták ajánlatában, akik elfogadják a nemzeti területi autonómiát.

Valóban Ausztria felosztása nemzeti területekre – ahogy azt Palacky Kremsier-ben ajánlotta – nagyon is lehetséges. A területek nagyrészt csaknem homogének lennének. A vegyes területeken császári törvényekkel garantálhatnánk a kisebbségek jogait, biztosíthatnánk a nyelvek egyenlőségét a vegyes körzetek közigazgatásában, megadhatnánk a kizárólagos illetékességet azon diétáknak az iskolák ügyében, amelyek két nemzeti kúriára lennének osztva; Bécs decentralizálása, a közintézmények és a választási rendszer demokratizálása az újjászervezés *sine qua non* feltétele lenne a diéták számára. Mindannak, ami megmarad a centralizmusból, annak el kellene tűnnie.

A központi parlament csak a szükségszerűen közös ügyeket tarthatná meg, így például a katonai, a nagy vasútvonalak ügyét, a postákat, a távírókat, a

rendőrséget, stb. Ehhez hozzáilleszthetnénk a nemzeti bíróságok intézményét, amely a nemzetek közti peres ügyeket intézné, ideértve az iskolákat, a közmunkahelyeket, a nyelvek használatát az ügyintézésben, stb. Mindez természetesen az egész monarchiában alkalmaznák. A vegyes régiókban lévő konfliktusok megoldására Belgium vagy még inkább Svájc jelenlegi szerveződése kiváló példaként szolgálhatna Ausztria számára.

Ez nem szüntetné meg a nemzeti küzdelmeket, de talán ezek leszűkülnének néhány vegyes régióra, és kevésbé válnának durvává. A központi parlament dolgozhatna semmit sem tudva a nemzeti küzdelmekről. A diétákban a nemzeti kúriák intézménye biztosítaná a kisebbséget a többség elnyomásával szemben. A küzdelmek azon nemzeti bíróságok elé kerülnének, amelyek így egyfajta adminisztratív bíróságok lennének. A közéletet nem rázkódtatnák meg állandóan a nemzeti érzelmek dühkitörései.

Ebben, vagy egy hasonló szerveződésben kell keresni az ausztriai probléma megoldását. Palacky-éhoz igen hasonló megoldást javasolt két éve egy román publicista, Aurel C. Popovici. Ausztriát 15 önálló nemzeti területre osztotta, amelyből 3 német, 2 magyar, 2 olasz, egy cseh, egy szlovák, egy lengyel, egy rutén, négy délszláv és egy román lenne.

E területek önállóak lennének, és valós határokkal rendelkeznenek. Megszűnne a dualizmus. A központi parlamentet közvetlenül a nemzetek választanák és illetékességi köre a kül-, had-, vámügyekre és a postákra, távírókra, vasutakra, tengerészetre, pénzre, higiéniaira, közös pénzügyekre, büntető-, polgár- és kereskedelmi jogokra terjedne ki. A többi ügyben a nemzeti diéták önállóak lennének. A parlament hozzájárulásával megszavazhatnak és módosíthatnák saját alkotmányukat. A német lenne az államnyelv.

Az író a nemzeti kisebbségeket – melyeket a nemzeti területekhez kapcsoltak – kiszolgáltatná a többségnek. Úgy gondolja, hogy a számtörvény tudja legjobban megoldani a nemzeti konfliktusokat. A kisebbségeknek egész egyszerűen alá kellene vetniük magukat a többségnek és semmiféle joguk, sem kedvezményeik nem lennének nemzetiségüknek. Így minden nemzeti konfliktusnak szükségszerűen el kellene tűnnie.

Erősen kételkedhetünk e rendszer hatékonyságában. Hosszú ideig alkalmazták a különböző ausztriai országrészekben, ahol a németek voltak többségben. Márpedig, a történelemből tudjuk, hogy ez egyáltalán nem járul hozzá a nemzetek közti konfliktusok gyengüléséhez. Egy ilyen nemzeti autonómia soha nem oldaná meg az ausztriai problémát.

Mindezek a tervek megmutatják azt, hogy a körültekintő elmék milyen értelemben képzelik el a probléma megoldását. Egyedül a területi nemzeti önállóság a lényege. A történelmi tartományoknak át kell adniuk helyüket a nemzeti területeknek. Nevezetesen a cseheknek el kell hagyniuk az állam történelmi jogáról szóló ábrándjaikat.

Az 1907 májusában történt, utolsó központi parlamenti választások óta a nemzeti önállóság programja egyre több és több hívet szerez, különösen a szocialisták között. Végül is, ezektől a választásoktól kezdve váltak a szocialisták Csehországban és Ausztriában igazi politikai hatalommá. Ez a választási reform hatása. Igazából az általános választójog egy kisebb forradalmat hajtott végre Ausztriában.

Konkluziók⁷⁹

Már Taaffe-nek is szándéka volt, hogy egy választási reform segítségével a nemzeti küzdelmeket gazdasági küzdelmekkel váltsa fel, de belebukott.

A nemzeti küzdelmek elviselhetetlen helyzetet teremtettek, és nem volt más eszköz, hogy lecsendesítsék azokat csak az, amit Taaffe akart használni. Így az osztrák kormány, amelyet megrémisztett az oroszországi forradalom, illetve a német és cseh proletariátus jelentős tüntetései Ausztriában, végül tehetetlennek érezte magát a magyarokkal szemben az osztrák–magyar kiegyezés megszavazásáról szóló tárgyalások alatt, elhatározta, hogy megadja az ausztriai nemzeteknek az általános választójogot. Először ingadozott, de mielőtt a munkásosztály fenyegető magatartást tanúsított, és 1905. november 28-ára általános sztrájkot hirdetett, engedett a németek ellenállása ellenére.

Végül eltörölték Schmerling rendszerét. A németek, akiket ez a rendszer előnyben részesített, és a nemesség, amely minden politikai hatalmát neki köszönhette, természetesen hevesen tiltakoztak. Csak a klerikális németek, az antiszemiták – látva, hogy a reform teljesen elkerülhetetlen – szánták rá magukat ennek támogatására, abban a reményben, hogy pártjuk hasznot húz belőle. Nem tévedtek. Ausztria ma a kezükben van. Az olaszok, mivel ők is előnyöket élveztek a szerb-horvátokkal szemben, támadták a reformot, de az olasz proletariátus cselekvésre kényszerítette őket.

A reformért folyó küzdelemben láthattuk mennyire abszurd volt a politikai helyzet Ausztriában.

A liberális németek erősen támadták a tervet; a német radikálisok és a pángermanisták dühösk voltak jól tudván, hogy bele fognak fulladni a szocialista hullámba. A radikális csehek, akik ugyanettől féltek, és a cseh agráriusok, akik az osztályszellem alapján támadták a tervet, a reakció malmára hajtották a vizet, bár a reform óriási előnyöket kínált a cseheknek és a szlávoknak.

A lengyelek, akiket a nemesség vezetett, attól féltek, hogy megfosztják őket a lengyel nép és különösen a rutének feletti uralmuktól, igyekeztek tehát teljesen tönkretenni a reformot, nem figyelve szláv testvéreikre. Végül a szlovén liberálisok, akik tudják, hogy a klerikalizmus elhozna azt a szlovén néphez, egy olyan reformért harcoltak, amely nemzeti előnyöket adott népüknek. Ezzel szemben a szlovén klerikálisok hevesen támogatták a reformot.

---

⁷⁹ Ez a rész a 303. oldaltól a 308. oldalig terjed.

Mindehhez nincs szükség megjegyzésre. Ilyen ellentmondások csak Ausztriában lehetségesek. A reform ellenfelei közt észrevehetjük a nemességet és a főúri kamarát. Ezzel szemben az ifjúcsehek, akik nem csak az ócsehek örökségét fogadták el, de különböző okokból azok ötleteit, taktikájukat, megalkuvásukat és a reakcióval való méltatlan kompromisszumkészségüket is, elvesztették tekintélyüket a nép előtt, ritka önzetlen küzdelmet indítottak, bár hozzá kell tenni, hogy a cseh szocialistáknak dolgoztak. Végül a proletariátus magához ragadta a kezdeményezést a mozgalomban, és a terv megvalósulásáig az élén maradt. A reform csaknem kizárólag az ő műve.

Hosszú küzdelmek után, a tervet megszavazták, és törvényként hirdették ki 1907. január 27-én. Hosszú tárgyalások folytak főleg az egyes nemzetek képviselőinek számáról. A megegyezés nehéz volt – a németek túl követelőzők voltak –, de végül elkészült. Az országrészek kerületekre lettek osztva. A németek 233, a csehek 108, a lengyelek 82, a rutének 33, a szlovének 24, a szerbek és horvátok 13, az olaszok 19, a románok 5 mandátumot kaptak.

A németeket ismét a csehekkel szemben részesítették előnyben, míg a lengyeleket a ruténekkel, az olaszokat pedig a szlávokkal és a horvátokkal szemben. Arányosan egy képviselőt választ 40 400 olasz, 41 100 német, 46 200 román, 52 000 szlovén, 54 000 lengyel, 54 700 szerb és horvát, 57 300 cseh és 103 000 rutén. Tehát nagyon messze vagyunk az egyenlőségtől és a valódi általános választójogtól, mégis a szlávok végre elnyerték Ausztriában a németek feletti többséget.

Az első következménye az általános választójognak, hogy az 1907. májusi választásokon 87 mandátumot kaptak a szocialisták.⁸⁰ Ez jó jel volt: a választások nem nemzeti program, hanem inkább gazdasági program alapján történtek. Ennek nagy hatással kellett lennie a jövőbeli parlamentre és munkájukra.

Végül is, az obstrukció és a rendszeres ellenállás hosszú évei után a parlamenti alkotmányos rendszer ismét megjelent. A parlament szabályosan meg-

---

⁸⁰ Beneš állítását, ezt a mondatát nem értjük, hiszen az 1907-es választások megszerezhető 108 mandátumon az alábbi módon osztozkodtak meg a cseh pártok:

Agrárpárt	28
Ifjúcseh (Nemzeti Szabadelvű Párt)–ócseh (Nemzeti Párt) koalíciója	26
Csehszláv Szocialista Munkás Párt (szociáldemokraták)	24
klerikális pártok	17
A Cseh Nemzeti Szocialista Párt és az Államjogi Haladó Cseh Párt koalíciója (az ún. haladók választási koalíciója)	9
Cseh Néppártot (Masaryk pártja, vagy másképpen az ún. realisták)	2
Függetlenek	2

Mint látható egyik párt sem szerzett 87 mandátumot önállóan! Valószínűleg itt Beneš erőteljesen csúsztatott.

kezdte munkáját, megszavazta az osztrák–magyar kiegyezést, és kialakította a költségvetést. Ausztriában örömmel fogadták, hogy a 14. cikkely többé nem maradt érvényben.

Az általános választójognak főleg Csehországra lettek mélyreható következményei. A cseh választók csaknem fele a szocialistákra szavazott: ők teljesen külön hagyták a nemzeti kérdéseket.

1907-ig, az ifjúcsehek – néhány radikálison és agráriuson kívül – képviselték az egész nemzetet és kizárólag a nemzeti követelésekért harcoltak. Most a negyedik helyre estek vissza és megelőzték őket a szocialisták, az agráriusok és a klerikálisok. A szocialistákon kívül az agráriusok azok, akik a legerősebb pártot alkotják. A többi nemzetnél, főleg a németeknél, ugyanez a fejlődés alakult ki. Ez még a csehországi országgyűlési választásokon is hangsúlyos volt 1908. februárjában.

Az általános választójog tehát megadta mindazt, amit tőle vártunk. A nemesség politikai hatalma teljesen megtört, ma már csak gazdasági befolyása van, teljesen elkülönülve a bürokráciában való befolyásától.

Most már elég módosítani a választási rendszert a csehországi és a többi tartományi diétában, és a helyzet teljesen normális lesz: a gazdasági küzdelmek helyettesíteni fogják a nemzeti küzdelmeket. Az általános választójognak és a közélet demokratizálásának itt ugyanazon szükségszerű következményei lesznek, mint a Reichsratban.

Mégis meg kell jegyeznünk, hogy az általános választójog befolyása nem elég mélyre ható ahhoz, hogy eltüntesse a nemzeti küzdelmeket. Ezek a küzdelmek nem kevésbé hevesek ma, mint tegnap. Ki kellene egészíteni az általános választójogot az a fentebb jelzett értelemben végrehajtott alkotmányreformmal, hogy reméljük e harcok gyengülését vagy eltűnését.

Gyakran beszéltünk Ausztria felbomlásáról. Semmit nem hiszek belőle. A történelmi és gazdasági kötelékek, amelyek összekötik az ausztriai nemzeteket, egyiket a másikkal, túl erősek, hogy ez a felbomlás bekövetkezhesen.

Az általános választójog és a demokratizálás Ausztriában, illetve különösen Csehországban elő fogja készíteni a terepet a nemzeti küzdelmek meggyengüléséhez, és a különböző nemzetek különböző osztályai gazdasági érdekeik által egyesülve, szükségszerűen erőltetik az ausztriai probléma és a nemzeti kérdés megoldását. Bizonyos, hogy nemzeti küzdelmek nem fejeződnek be máról holnapra. Még hosszú ideig elég fontos szerepet fognak játszani Ausztriában, de megszűnnek olyannak lenni, mint az előző fél-évszázadban.

Az általános választójog előkészítette a terepet e nehéz helyzet elkövetkező befejezésének; következményei, a népek gyakorlati szükségletei, elméleti megfigyelései, a politikai pártok különböző programjai, amelyeket megalakulásuk előtt vagy után alkottak meg, az ausztriai probléma megoldásához fognak vezetni.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 77/2003.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb-bolgár szerződések. [Horváth Krisztián]
34. A Baycux-i faliszőnyeg. [Jóhárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketervezet, 1464). [Karát Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz-bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Személyvénnyek Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz-etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétanémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz-török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit]

2002

- 54. Az 1930-as görög-török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
- 55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
- 56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
- 57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
- 58. Állam – Szent Unió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

2003

- 59. Három középkori germán törvénykönyv. [Huszár Edit]
- 60. Az első világháború és a spanyol semlegesség. [Pallagi Mária]
- 61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés [Gulyás László, Halmos Tamás].

Megrendelhetők (ára: 250.- Ft [a 34. szám: 500.- Ft] + postaköltség):
Pándi Lajos, SZTE BTK Történeti Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.;
(62) 544-464; pandi@hist.u-szeged.hu